Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера дениз ★ ЕРА, 1 ИЮНЬ 1989 ШУ. ★ № 65 (7723). ★ Мах 3 кеп.

СССР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗДЕ

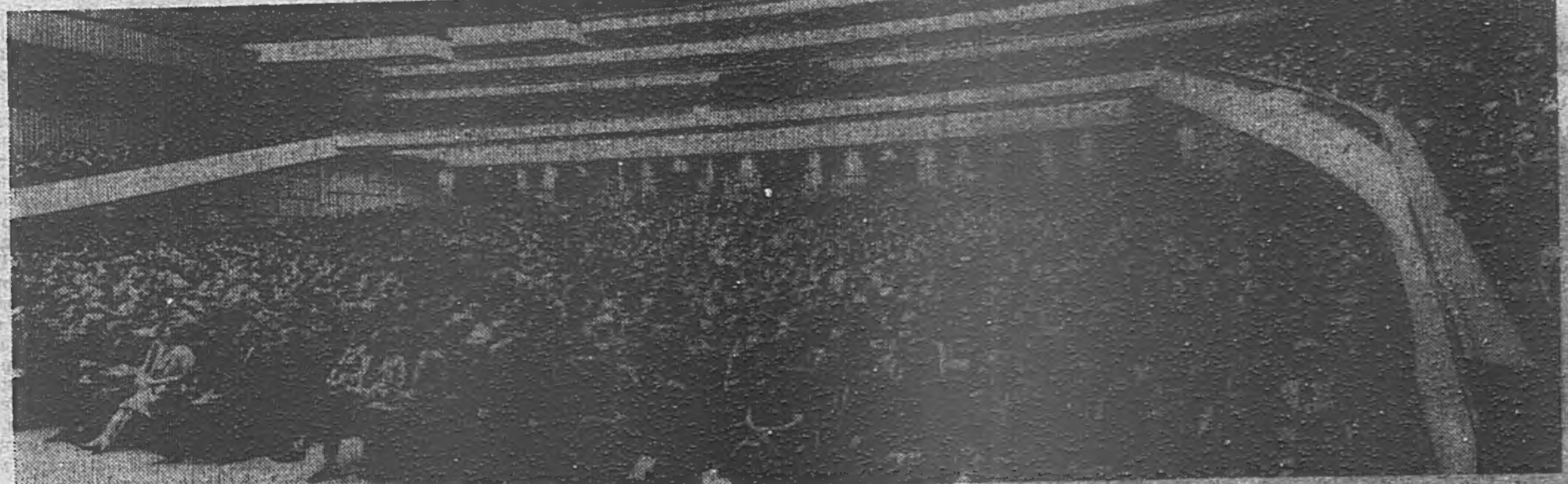

Москва. Съездий Кремлевски дворец. СССР халкъа депутатий Съезд.

Сурта тIа: зале заседани йолча хана. В. Мусаэльяна, Э. Песова сурт (ТАСС фотохроника).

30 мае Iуйрийна 10 сахьат даьлча Москве, съездий Кремлевски Двореце дIахо болх беш хилар СССР халкъа депутатий Съезд.

Президиума члена депутат **Р. Н. Нишанова** председателал а деш хиннача Iуйрийнарча заседане депутаташ болабелар СССР чурчен арахьарчеи политика керттерча лостамех дола дош дувца.

Доклад е дош-делар СССР Лакхехьарча Совета Председатела **М. С. Горбачевна.**

Докладах йола пренеш дIайолайир депутата **С. Т. Мелехина.** Профсоюзий викалас дийцар ирагIа йолча социальни проблемаех. Царех цаI, белгалдаьккхар цо, наха чубаха цIенош хьалдара проблема. Тахан пхи миллион гаргга саг ва аьттонаш боацача хьалашка вахаш. ХIаьта юкъера лаьрхIача хIара шера тIаккхета фусамаш 15 процент мара яц. ГIулакхаш цу тайпара леле, 2000 шу хьатIаккхоаччаш нах фусамашца Iалашбара проблема къоасталургьяц. Цудухьа керда правительство декхарийла я, аьлар цо, белгалъяь программа кхоачашъяра таронаш лаха.

ДIахо депутата анализ йир бахача наьха бе-беча категореша нийдеча алапена а маьхашта а, кхалнах социальни даькъе Iалашбеча, унахцIено лолаелга тоадеча, кооперативни болам дегIабоалабеча, кхыча доанъошка нийслуча гIалаташта критика йир. Къамаьл даьчоа хетачох, хьатIадоагIача шера эггара эIамагIдола пенсеш лакхдара таронаш лаханза яргьяц. ЛоархIаме да кхалнах бийсанарча сменаех мукъабахар, бер даьчул тIехьагIа луш йола мах тела отпускаш царна ловчча бесса яIаьхъяр.

Профсоюзий депутаташа тIадилларагIа, кердача правительствага наказ дIаделар цо. Укх гаргтарча шин шера 40—50 миллиард сома маьха кIезигде деза хьалдаьдаханза дола гIирсаш. Из ахча тоъаргда пенсех а отпускех а дола законаш тIаэцара, таро йоацача дезалашта гIо дара.

Съезде перерыв йолча хана ораторо депутаташ тIахьийхар В. И. Ленина Мавзолеяна хьалхашка а Возваш воацача салтечун кашата а зизаш дахка.

Геттара дукха проблемаш Iайнай вайцига, цудухьа цIаккха ца хиннача тайпара лакхлу перестройкана хьалхара хIаране бехктокхам, аьлар депутата **Е. Е. Соколова.** Цхьадолча лостамашка перестройка лерттIа дIайодаш ца хилара бахьанех цаI да демократизаци хьалха а тувсаш, дисциплинен организованности йицъе гIертар.

Чернобыльски трагедех дувцача хана депутата критика йир массехк шера болх баьчул тIехьагIа нах бахара кхерамзле хургйола корта бола концепци оттае ца мегача правительственни комиссена. Цо белгалдаьккхар, советски законодательство кийчдечаргара доагIар цIенхаштта хьадеха дезилга.

Хетарий - уйлай социалистически плюрализм дегIайоалаяра дешах дувцаш, депутата белгалдаьккхар, гуччахьа конфронтаци, е, хьала дестабилизаци е, парте лаьцача наькъа дискредитаци е гIерта низаш цхьайолча моттигашка хьахулаш латташ хилар. Цо предложени елар перестройка кхела хьалхара гражданий бехктокхам чIоагIбара хьакъехьа Съезде лаьрхIа резолюци тIаэцара хьакъехьа.

Мехка хьалхашка латта экономически проблемаш, аьлар депутата, обществос махулла сихагIа дIаяла еза экзамен я. Цох шийна хетачох дийцар цо.

Депутато чIоагтIа критика йир групповой амбицеш, индивидуальни уйлаш йолчарна, хIана аьлча кхоачамбоацарех бола бехк перестройка дIайолаяьрашта дIатIабилла гIерт уж. Къамашта юкъера гIулакхаш, шийна хетачох, малагIча тайпара къестадича бакъахьа да дийцар цо. Белгалбаьккхар: «чIоагIа центр — чIоагIа республикаш» яхача формула низ. Вай юкъара цIа — ССР Союз лорае, аьнна, харжархоша шийна тIадиллад, аьлар депутата.

Депутата **В. А. Масола** дийцар производство а къахьегама овсарле а дегIайоалае Украине вIаштIехьдаьна хиларах. Цул совгIа, алсамъяьнай ресурсни потенциал, социальни декхараш кхоачашдара дукхагIа тIаерзаяьй из. ХIаьта еррига ира проблемаш дIаьхай ала йиш яц.

Республика комплексно социально-экономически дегIайоалалярах, цун производительни низаш дIатардарах дувцача хана, оратора белгалдаьккхар, регионални факторaш тахан дукхагIа теркалъе езаш хилар. Экономика потребительски сектор дегIайоалаяра никъ лаьцаб республикас. Ер пятилетка чакхъялалехьа наха эша товараш арахеца йолалургья промышленноста оборонни доакъой 70 гаргга предприяти.

Регионални хозрасчетах шийна хетачунна теркам тIабахийтар къамаьл дечо. Цо аьлар, мехка территореш лерттIа а дукхагIа пайда хьабоалаш а дегIанхувла йиш яц халкъбоахама цаI йолча комплексе мара. Шоай гома чухьерчача экономика моделех, чура республикански рынок лораяра тIадерзадаьча экономически доацача искусственни гIулакхаша боахам лелабара хьабала пайда бац, аьлар цо. Регионашта юкъе хувцамаш дара а кооперацена а ханна доазув оттадарах хьатIайоагIача хана хула экономически зе кIезигдергдац, хIаьта цох Iаламате боккха политически эшам хургхиларах, вежарашха долча халкъашта юкъе патешам оттаргхиларах дувца а эшац.

Культурагарча хьалах, гуманитарни, адамлен цун даькъах дийцар депутата **Д. С. Лихачева.** Культура ца хилча, аьлар цо, общество нравственность хила йиш яц. Цхьа бахьан а нравственность ца хилча пайдан доацача доал социальнии экономически законаш, кхоачаш ца дулуш дус указаш. хила йиш яц вай ханара Iилма. Вай мехка культура лоха хилар Iатке общественни вахара, паччахьалкхен балха, къамашта юкъерча гIулакхашта, хIана аьлча къамаш шоайла къувсаш хилара цхьа бахьан да культура лоха хилар. Лакха культура яраш кхыча къамех болча нахаца, царна хетачунца моастагIал долаш хилац.

Халахете а, дIахо дувц оратора, кхыдарех юхедисар мара кхачац культурага. Из иштта хилара тешал деш да вайцигарча культура а исторе а памятникашкара, библиотекашкара, архивашкара, музеяшкара хьал. Депутато иштта дийцар библиотекаштрий, къаьстта юрташкарчар, музеяй болхлой — реставраторий, хранителий, экскурсоводий алапи геттара лоха хиларах.

Культура хозрасчет йолаш хила йиш яц, аьлар къамаьл даьчо. Халкъа, мехка библиотекаша, архиваша, музеяша дIалуш дар экономикеи техникеи моллагIча даькъо дала таро йолчунца нийсдича дикка дукхагIа да. Цхьабакъда, цо пайда цIаьхха а сиха а лац. Культурен нравственности воча хьал тIа хиларо, дукха зуламаш деш хиларо моллагIча даькъе вай дер тIехьале йоацаш а пайда боацаш а доаду. Нагахьа санна, вай культура хIанзарча боараме хуле вайна экономике, Iилме, общественни вахаре реформа юлургьяц.

Советаш халкъа Iаьдала бокъонца йола орган а хинна дIаотта еза, аьлар депутата **А. П. Яненкос.** Из бокъонца кхоачашхургдолаш, цунна хетачогIа, Конституце 108-гIча статьяна тIатоха деза, халкъа депутатий Съезда тIехьа пачахьалкхен перспективни планаш чIоагIъяра, паччахьалкхен бюджет чIоагIъяра а дIа-хьа екъара а бокъо юталга.

Депутата Советски правительства балха раьза воацаш цхьацца замечанеш йир. Цунна хетачогIа, Министрий Совета балха боагIача беса тIахьожам лоаттабац Лакхехьарча Совето. Конституце тIа иштта дIаяздаь долаше а. КПСС-а разработка яь мохк дегIанхувлара генеральни, стратегически никъ вахаре кхоачашбе декхарийла йола СССР Министрий Совет ший декхарех лоархIа яц, аьлар оратора. Из ма дарра хьахьокх экономикерча хьало, яьссача прилавкаша, дукхача, лерттIа уйла ца еш оттадаьча документаша.

Оратора хетачогIа, уж сиха кийчъяь йола нийса йоаца, цу тIа дувцачох дика кхеташ воаца решенеш Совминера вахаре араювл дукхагIча даькъе аппаратни балха школа чакхъяьккха бола министраш цаI санна царна раьза хуландаь. Цо аьлар лоархIаме документаш тIаэцача хана альтернативни решенеш хила еза, хIаьта, уж хилийтара СССР Министрий Советеи Лакхехьарча Советеи экспертий отделаш эш. Документаш кийчдеча дакъа лоацаш боаца Iилманхой цу гIулакха юкъеозаро дуккхача хетарех нийсдар харжа таро лургъя.

Юрта боахама проблемаех дувцаш депутата белгалдаьккхар, «тIадиса декхар юрташта дIадала деза ха гIакхьачий», аьнна. ХIаьта из — юрташка бахача наха дика хьалаш хьа а дий, тIаккха царгара доагIар хьадеха деза яхилга да.

Планаш кхоачашъю, экономика хьал талхаш латт. Цу цец-амагIа воаккхаш долча гIулакха теркам тIаэзар, депутата **Н. А. Назарбаева** ше мехка эттача хьалах дувцаш. Тикай тархеш яьсса хилара, маьхаш лакхлуш латтара, дефицита, кхыдолча кхоачамбоацарашта критика яьча депутаташа Попова, Адамовича, иштта кхычар дийцар хьал а лоацаш по белгалдаьккхар: экономически реформа хьакъехьа тIайийцача решенеша баьча балхах а доацаш ца доагIаш нийдеш дола ахча сихха алсамдаккхар. Маьха дарегIйола ассортимент юкъера дIайоаккхаш латт. Мехка кхачан товараш хьаделга алсамдалац, бакъда, юрта боахамера доходаш дегIаух. ХIана?

Оратора хетачогIа уж «хIана» яха хаттараш дукха хьаIайнад. Экономика кризиса еррига кIоаргал къоастае еза, из эшаяра нийсса никъ лаха беза ха хьаэттай. Къамаьл даьчо Iилманхой цу гIулакхе хьинарегIа юкъебахкара тIахьийхар. Зале багIараша хьал а лоацаш аьлар цо, хIанз хозрасчет цун тайп-тайпара моделаш яле а, йоацаш я.

ШийтталагIча пятилетка план застоя эггара вогIча традицешка оттаяьяр. Товараш а доацаш, сомаш Iоаделга кхы а чIоагIагIа юкъедера, ший эггара лакхагIча боарамга кхаьчар. ХIанз гIулакх йиъ ведомства хьалхадаьккхача эггара къаьнагIболча хьокхамга — къахьегама овсарлених баьча балхах луча алапенен соотношени ярга дергза дезача эгтад. Уж сона эгIаз ма гIолба, аьлар депутата, цхьабакъда, цу документах предприятешка «вынех латтача банда нисьмо» оал. Цу хьокхамах болх бе йиш яц.

Оратора дийхар йоагтIача бесса уйла ца еш тIанйьяча решеней бокъонца бола автораш гуча а боахаш бехктокхаме озалга. Казахстана Министрий Совета Председатела иштта дийцар республикерча воча социальни хьалах кхерамарча экологически ситуацех. «Дерригa Iаьдал Советашка!» яха лозунг кхоачаш да еш гаьнъяхарах, иштта кхыча актуальни дешаех.

ТIаккха халкъий доттагIлен проблемах дувцаш, цо белгалдаьккхар, Москверча ведомствашкара йоагIаш йола диктат цхьаболча наха Россеца а эрсий халкъаца а ювза а еш харцахьа кхетаелга. Цхьабакъда, Россе ше а цунах дукха бала ла бийзаб. Цунна дола тешал дац Нечерноземьера кхыча республикашкарчул ирагIа йола экологически проблемаш? Цхьабакъда, цхьан саго ала йиш яц Росси духхьал шийна дикадар хилча цхьан хIамзн сагота яц, аьнна. Сона хетачогIа, аьлар депутата, Россе лоархIам а хьал айбе беза. Цу цхьан ханна чIоагIача республика мара чIоагIача центра хила яц. ГIулакхаца шерье ева ерригача республикай йола цхьатарра бокъонаш.

Председателал деш волча депутата **Р. Н. Нишанова** хьакхайкаду Съезда президиума членаша Нагорно-Карабахски автономни областера хержача депутатий группаца. Къамий Совет хоржача хана цу областера бараш чIоагI ца барца дувзаденна, консультаци е аьнна тIадилла хиина декхар кхоачашдаьлга. Цу тайпара консультацеш чакхъяьхай.

Цу хьакъехьа дувца дош лу депутата **Г. А. Погосяна.**

Цо аьлар, группа дIа-хьа дага а яьнна шозлагIа кхаж тассара бюллетенеш тIа белгалбаьха депутаташ З. Г. Балаяни Г. А. Погосяни юкъе бахьа лаьрхIад, аьнна. Цхьабакъда, депутат В. Д. Джафаров ший бехкагIа а доацаш чоалханеча хьале нийсвалар теркал а деш, из а цу списка юкъевихьача бакъахьа хетар тхона. Иштта тхона бакъахьа хет бюллетенешта ер кандидаташ: З. Г. Балаян, В. Д. Джафаров, Г. А. Погосян юкъебихьача. Со теш, депутатий тхона квотагIа йоагтIача шин моттига нийса хоржамаш де вIаштIехьдаргхиларах. Нагахьа санна гуччахьа хоржаш хуле, аз Съезда президиумагара дехаргдар кхаж тоссача юкъе цо дакъа ца лоацилга, хоржамашта цхьаккха а тайпара новкъарле ергйоацаш.

31 мае Съезд дIахо болх беш хургья.

(ТАСС).

Яхьа дневник

ЛаьрхIар кхоачашду

Хьадоаккхаш дола мехкдаьтта кIезиг цадалийтара шоай еррига таронаш оарцагIъяьхай «Октябрьнефть» НГДУ. Къаьнача фонда скважинашкара «Iаьржа дошув» цIендаь хьадаккхара тIаерзаяь дукха геолого-технически мероприятеш чакхйоах цар, кислотни обработкаш ю, болх ца беш латтача скважинашта капитальнии лаьттан кIален ремонташ а еш, уж мехкдаьтта дала йолайолийт. Цудухьа, пятилетка диъалгIча шера шоаш тIанйца декхараш хIара бетта тIехкхоачашдеш хьабоагIа уж. Графикал кхо ди хьалха а яьнна, пхе бетта задани кхоачашъяьй НГДУ коллективо. Цудухьа, ер шу доладелча дениз пачахьалкхен планал совгIа цо даьккхад 10 эзар тонн мехкдаьттен конденсати. ЙоагIачул дуккагIа яьккхай 26 миллион кубически метр газ.

Мехкдаьттен гази йоахача управлене болхлоша шоай потребителашта продукци лоаттаяра дола договорни декхараш а дизза кхоачашдаьд дIабахача биъ бетта. ЛаьрхIачул 332 эзар сома, маьха товарни продукци маьхалъяьккхай цар ду юкъа. Къахьегама овсарле лакхъяра задани 7,2 процент тIехкхоачаш а яь, духхьал из лакхъяра чоагIа даьккхад цар планал совгIа мел даьккха мехкдаьттен гази.

Уж производственни хьокхамаш доахача дизза дакъа а лаьца, къаьстта дика болх беш хиларца белгалъяьнна я Асатуров Владимир Александрович керте латтача мехкдаьттен гази йоахача шоллагIа цеха коллектив.

Деша дай бац

«Чечингагропромстрой» производственни объединенена чу мел йоагIача гIишлон организацешта мел эша аьшкабетона, столярни изделеш лоаттаяра доккхий декхараш тIанйцад укх шера Атиев Микаил керте латтача Грозненски аьшкабетона изделей завода болхлоша. Ер шу доладелча дениз хIанзалца хьа цар баьча балха итогаша хьахьокхачох, цар тIанйца декхараш шоаш тIанйцача бесса каьхата тIа дисад аьлча, уж шоай деша дай бац. Товарни продукци арахецара пачахьалкхен план 88,7 процент мара кхоачашъяьяц цар. ГIишлонхошка дIа па кхоачаш йисай 172 эзар сома маьха тайп-тайпара продукци. Госзаказаш а кхоачашдаьд завода коллективо.

Шоаш тIанйцача декхарех меттел, пачахьалкхен планах а гаьнна лоархIаеш яц заводера цхьаккха цех. Царна юкъе а къаьстта дукха пачахьалкхен декхар тIадусачарех я Куркиев Хьажмурд керте латтача аьшкабетона изделеш еча цеха коллектив. ДIабахача биъ бетта цо ара ца хецаш йисай 1130 кубически метр гаргга аьшкабетона изделеш. Иштта эсала болх беш я укх шера Гунеев Хьусена кулгалдеча хьу чакхйоахача цеха коллектив а.

Нохч-ГIалгIайченгара депутаташ—Съезда трибуна тIа

29 мае СССР халкъа депутатий Съезде даьча къамаьлаш тIара

Фаргиев Х. А.:

Ший харжархоша дехарагIа цо оттадир «1934 шера законагIа доацаш дIаяьккха хинна ГIалгIайчен автономи юхаметтаоттаяра хьакъехьара» дош. Дувцача деша темагIа де къамаьл, аьнна залера замечани йича, оратора белгалдаьккхар, ше дувцар къаман е территориальни а доацаш, хьаеш йолча правовй пачхахьалкхен хьакъехьа хилар. Проблема истори а йийца, депутата Iойийшар духхьал гIалгIай халкъа йоагIаш хинна ца Iеш, кхыча халкъашта а йоагIаш йола запрос.

Хаджиев С. Н.:

Мехкара дуккха позитивни процессаш, аьлар депутата, М. С. Горбачевеи цун соратникийи цIерашца ювзаенна я. Укхаза цунна Iоткъам бу аьрдехьара а аьттехьара а. Из-м иштта хила йиш йолаш а да, бакъда, бIарчча хьанийцача дуккагIбараша Михаил Сергеевича гIулакхаш хьаллоац.

Хала хете а, дIахо дувц оратора, сатем боабеш хьалуш да хIара ди тIехьагIа Съезд аьттехьа гIерташ хилар. Со дог тийша ва, нагахьа санна М. С. Горбачев хьал а лоацаш, эшшача хана цун гIулакхашта дика уйла яьи конструктивнии критика а еш вай дIадолхе, перестройке де лерхIараш кхоачашдергхиларах. Ховш ма дий, коллективно дувца, цIенхаштта, дикадар хилар ловш, вIаши критика еш гIалаташ дIадахара дикагIйола способаш адамлено хьаьльга.

Съезда болх дикагIа вIаштIехьбаккхара тIаерзаяь хьадда массехк предложени йоалайир депутата. Масала, цо аьлар, вIашагIйохка еза организационнии процедурнии группаш, заседаней керттерча распорядитела должность юкъейоалае еза. Предложени елар иштта СССР Лакхехьарча Совета Председатела полномочей ха чакхъяьнначул тIехьагIа Лакхехьарча Совета аппарата кулгалдеш бола болхлой отставке гIоргболаш, хIаьта цу тайпара эггара хьалхара отставка е еза хIанзара Съезд чакхъяьлча. Оратора предложени елар, дерригача актуальни дешаех СССР халкъа депутатий Съезде дакъа лоацарий позици дIа а йовзийташ, дунен дерригача халкъашкен парламенташкен кхайкарал дара хьакъехьа.

ДУВЦАШ ДАР НАЬХА ВАХАР ТОАДАРАХ ДА

ЧоаггIа теркам тIабахийта хьеж вай республика къахьегамхой халкъа депутатий Съезда балхага

АЗ ИЗ КЪОАБАЛДУ

ЦIагIара гIулакхаш кIезига деце а, тоъал ха йоаккх аз СССР халкъа депутатий Съездо шийи болх дIаболабьча хьалхарча дийнахьа дениз телевизорга хьежаш, балха тIа аьттув баьннача хана радиопередачашка ладувгI. Съездо вай сакхетаме хьалхьею, уйлаш мичча бесса яле а, хетаргахьа. хIара саг, вай дерригаш а цхьана раьза хургда, аьнна, хет сона демократе цу тайпара къаьгга йола урок вайна цхьаннена а хIанзалца бIаргайийнац аьлча. Съезде дакъа лоацаш волча хIара депутата паргIатта бокъо я мехка хулаш латтача эргалонех, перестройка процессах шийна хеташ дар трибуна тIара гуччахьа дIаала, тIехьа тIайоагIача хана йола перспективаш белгальяха, мехка историе чухь хинна харцонаш йолчча бесса ювца а гIулакх бокъалгахьа даккхара де мел эшаш дар чакхдаккхара йола программа оттаелга хьадеха а.

Боккъалдар аьлча, со раьза йоацаш дукха ю Съезде пайдан йоаца дискуссеш, дебаташ, хьашт-дале даьсса хабараш а. Аз тIаэцаш дац цхьаболча депутаташ деш дола къамаьлаш хIана аьлча, из дац съездо керттера къоастаде дезар, цун керттера декхар да перестройка хьайра дIакагIа кхастара, наьха вахара хьалаш тоадара, мехка социальнии экономическии реформа толаме чакхъяккхара, хIара дезала хьал тоадара хIара сага сакхетам лакхбара, — кхы массагIа да уж де дезараш, — хьаьдда дола наькъаш белгалдахар.

Цунца дувзаденна аз дег тIара къоабалду бераш кхедеча ноаношта мах телаш йола отпуск кхаь шерага кхаччалца яIаьхъяра, царна луш дола пособеш алсамдахара, бераш долча кхалнаьха балха ха лоацъяра хьакъехьа цхьаболча депутаташа еш йола предложенеш. Цу дерригне а къаьгта хьахьокх СССР халкъа депутатий Съезда решенеш бокъонца халкъа вахар тоадара тIаерзаяь йолга.

Т. Аушева,
Художественни промыслай производственни объединене болхло.

ДЕМОКРАТЕ НАЬКЪАГIА

Дерригача дуненна бIаргагуш, демократех бизза болаш чакхбоалаш ба СССР халкъа депутатий Съезда болх. Деп повестка хIара деша хьакъехьа ира дискуссеш латт депутаташта юкъе. Вайна дага а доагIаш цIаккха хиннадац цу тайпара хIама. Из вай общество демократи дегIаяра а гласность шерлуш хилара а масал да. ХIаьта, демократически хьале шоай гIулакхаш леладе депутатий опыт йоацандаь, цу дискуссешта юкъе Iоттараш а нийслу. ВIалла товш дац из халкъа викалашка.

Кхы а цхьа хIама да сона харцахьа хеташ: Лакхехьарча Совета Председатела а цун заместитела а кандидатураш альтернатива йоацаш хилар. Шеко яцар М. С. Горбачеви А. И. Лукьянови котбовргхиларах.

Геттара лоархIаме да къамашта юкъера гIулакхий проблема къоастаяр. Амма, КПСС ЦК пленуме къоастадергда яхаш, из тIехьадаккха гIерт цхьабола депуташ. Из сона нийса хетац, хIана аьлча, вай хIанз долхаш да правови пачхахьалкхе хьаяра наькъагIа, хIаьта цу лостамагIа геттара лоархIаме а тIехьадаха йиш йоаца а дош да къаман дар.

Телевидене а радиос а Съездера трансляци еш хилар доккха маIан долаш а геттара пайдане а гIулакх да. ХIана аьлча, халкъа викалаша шоай декхар миштта кхоачашду, цар цига малагIа проблемаш ювц ха лов царех шоай хьаштий викалаш баьча харжархошта.

М. МАСКУРОВ,
«Грознефтемаш» яхача завода болхло.

ТХА ДАГАРА Я СЪЕЗД

Дерригача советски халкъа дагара оалаш санна оал СССР-а халкъа депутатий Съезде оалаш дола дош. Политически иралга диллача цул тIех йолаш форум яйнаяц сона.

Къаьстта дика хет сона вай республикера СССР-а халкъа депутаташ цига болаш а царех цхьабарий трибуна тIа бовла вIаштIехьдаьна а.

Со теш, цу съездо вай мехка хургйолча эргалонашта шерагIа никъ хьабелларгболгах. Перестройка гIулакх тешамегIа гIоргда дIахо.

Со а хьожаргва из хьалде. Са балха моттиг — кха да. Лакхача хьувкъамца хьаллаца хьожаргва со съезда идеяш а цун никъ а.

Тхоай 300 гектар хулача кхай тIа хьажкIаш дIайийна а даьнна кхыдола балхаш деш да тхо.

Т. ГАИТОВ,
Наьсарерча «Экажевский» совхоза арендатор.

Кердадар шерагІа юкъедоаладе

ЧІоагІа новкъа хул моллагІа дІадоладаь дика гІулакх юкъекхаьчача хана астагІа лелха доладелча. Цу тайпара моттиг нийсъеннай Гудермесски районера кооперативни боламе. Хьалха санна шашлыкий мах лакха ба. Укхаза дукха кооперативаш-кафеш, торгово-закупочни а маьхк хьаеш йола а кооперативаш Іоехкай. Бакъда, цар гудермесций вахар аттача дерзадаьдац. Цудухьа оаха лаьрхІар Гудермесски районера цу болама викалех цхьаннеца — Грозненски машинаькъа ОРСа гудермесски филиале хьаьча «Горизонт» яхача торгово-закупочни кооператива председателца Атлангиреев Имран Ималиевичаца цу проблемаех лаьца дувца.

Корреспондент: Имран Ималиевич, хьона хетачогІа, малагІча хьал тІа ба районера кооперативни болам?

— Са коллегаш сона эгІазболхе а, кооперативни боламе дукха кхоачамбоацараш да. Из ма дарра хьагучадоал цар беча балхах наха фу хет хьежача, ХІанз са дувца безам ба кооператива балха маІан айса мишта кхетаду. Капиталистически мехкашка дукхача хана денз кагирхоштта 3 — 6 шера коммерсанта говзал Іомаеш йола колледжаш а академеш а я. Итташ шерашка вай вІалла теркал а ца еш тесса йитар капиталисташкара коммерце говзал Іомае тІахьехаш хинна ленински рецепт.

Кхо-дикъ шу хьалха вай долча «коммерсант» яха дош саг бегвоаккхаш, кІезигвеш оалар. Нагахьа санна, кибернетикан а генетикан а ткъо шу хьалха реабилитаци яьяле, коммерцена хІанз а реабилитаци яьяц. Вай долча колледжеш а академеш а яц. Цудухьа, из говзал дукхагІча даькъе гІалат а вувлаш Іомае езаш хул. ХІаьта кооперативни боламерен арендни подрядерен дукхал гайна е ганза дика... ярга.

Кооперативаш дукхагІа хьакхоллаш, даймехка специфика теркалъе еза вай. Со ала гІерт, шоай стабильни бийдала база а йоацаш кхычахьара бийдал Іалашъеш къахьегаш йола кооперативаш кІал кІийле йолаш яц, аьнна. Вешта аьлча, цар цхьаккха чІоагІале яц. Юртбоахама продукташ ца тоъаш хилара хьалашка диллача цар наха эца йиш хургйолча маьхах продукташца Іалашбара гІулакх геттара чоалхане дерзаду. ДІауйла елл оаша, дийнахьа болх баь хьадаьккха алапи цкъа Іоханча даал мара доацача 2 — 3 шашлыках хьано лургда? ХІаьта, кооперативай керттера декхар нахагара ахча хьа ца а увзаш, мугІаререча къахьегамхочун вахар тоадар да. Масала, базараш хьаьца дулх доацаш яьсса юсе фу дергда. Иззаморг вай хана дукхаза хиннад. ТІаккха кооперативаша сенах дергда шашлыкаш, манташ? Цхьан кооператора соца цу хьакъехьа къувсаш эгІаз а ваха аьлар: «Фу де ях оаша, 3 бетта цІена пайда 6 эзар сом мара мича баьб аз».

МоллагІча кооператива балха керттера дар пайда бар дац, продукци дика а маьха дарегІа а хилар да. Кооперативашка продукце маьхаш тІехь-тІехьагІа лохде деза, хІаьта из дара кооперативаш, цу даькъе торгово-закупочни яраш а, производительни хила еза. Вешта аьлча, производство а сбыт а цхьа цикле хила йоагІа.

Корреспондент: Шоай бийдала база хьае лаьрхІа хІама дий шун?

— Да-те. ХьатІадоагІача шера денз оахош баьцадаараш а бахчеви культураш а хьалхкеергъя оаха. Иштта жа ийца уж дІадола а даь, тхоай бийдала кІийлен тІа дарегІйола кафе хьаелла лаьрхІад оаха. Жа леладе кошараш а болх бара лаьрхІа помещенеш а хьае езаргья. Тхо теш, тхона из деш, моттигерча Советаша эшаш дола ссуда, лаьтта, гІишлон материалаш, доакъара лаьрхІа майдаш къоастаеча новкъостал дергхиларах.

Корреспондент: Миштай шун мах оттабара принцип.

— Кооперативай массадолча уставашка белгалдаьккхад кооперативаша продукташ базар тІа боакхачул кІезигагІа мах боакхаш йохка еза, аьнна. Нагахьа санна, базар тІа дулхах пхи сом доаккхе, кооперативаш из 4 сомагІен 50 кепигагІен дохка деза. Из законагІа доаггІача бесса хургда. Сога хьттача, хІаьтта мара ший болх дІаболабанза, вешта аьлча, лерттІа когаш тІа ураоттанза йолча кооперативаша а дулха килограммах диъ сомал тІехдаккха дагІац. Цхьан дешаца аьлча, тха маьхаш увттадара принцип — продукци паччахьалкхен маьхашта гаргга долча маьхех йохкар. Из де йиш я товар — ахча — товар яхача формулагІа капитала сихагІа обороташ ярца. Цхьабакъда, лоаццача хана кооператива болх леррагІа дІагІоргболаш тоабе вІаштІехьдаргдац. Из, продукташ дІа-хьа кхахьара средстваш, гІонна йола механизмаш Іалашъярца, ший бийдала база хьаярца, гІулакх дара культура лакха, продукташ маьхах дарегІа хургйола торгови ларенаш, кафеш, буфеташ, Іояхкарца мара дулургдац.

Корреспондент: Цхьаккха а цІенхаштта дола гІулакх толам баргхиларах йола цІенхаштта гарантеш ца хилча дІадоладац. Оашош дІадоладаьча кердача гІулакхе малагІа гарантеш гу хьона?

— Керттера гаранти — перестройка наькъагІа хьамел деча кердача хІаманца кІезига хинна а бувзам болаш бола нах бехктокхаме хилар.

Интервью яьр **Н. БОРИСОВ.**

Нанас дІаяздаьр

Цхьан доттагІала истори

Мальсагова Кураза Фатима — хьалхара гІалгІай поэтесса я, гІалгІай литературнии музыкальнии фольклор гулъяьй цо... Са нана, литературовед Николаенко Александра Васильевна, цунца цхьана Горски педагогически институте деша яьгІай. Цу геттара тамашне йолча кхалсагах лаьца долаш шийна дагадоагІараш дІаяздаь хиннад цо. Хетаргахьа, ший халкъа а мехка а йолча культура истори довза безам болча наха пайдане а сакъердаме а хила тарлу уж.

ХІаьта сона цар геттара дика новкъостал ду хьалха сона бовзаш хинна, нохч-гІалгІай искусстве а литературе а шоай лар йита бола нах дийна болаш санна духьалбоалабе...

Ия НИКОЛАЕНКО,
журналист.

Тхо литфаке цхьана деша дагІар, 1930 шера из йисте а яьккхар оаха. Тха институт цу хана «Горский педагогический» цІи йолаш яр. ХІаьта, хІанз Орджоникидзе цІи лелаеш йола город цу хана Владикавказ яр.

Советски Іаьдал эттача хьалхарча шерашка денз цига массехк институт, дукха техникумаш, рабфакаш яр. Дукхха къамаш а дахаш, город студенчески яр. Дале а, студенткашта юкъе гІалгІай къамах алхха кхо йоІ мара яцар...

Лоамара мехкарашта юкъе хоза юхь-сибат а долаш бола кхалнах кІезига беце а ,наьха бІарг тІаозаш яр Фатима. ЦхьайолчагІа хана из геттара уйланга яхача, тхона из гаьна а яьнна, хийра яьлча санна хетар. ХІаьта бокхъалдар дийцача, из, ший дегІа оамалах, чІоагІа сакъердалуш, ше аьннар чакхдоаккхаш деша да яр, къонача кхалсага вахаре нийслуш долча халахетараша цун Іаьржача бІаргий ховал белгалъяьккхарал совгІа, доккха зе дацар. «Хьа дог дизза да Іаьржача цІерача...» — яхаш, дешар студенташа цун сийна стихай мугІараш.

ЦІенхаштта а хоза а болча кхалнаьха классически прическа лелайора цо: нийса даьккхача жІако йийкъа йола мосаш лергаш дІакъайла а доахаш, тІехьашкахьа аьшка шпилькашца хьалъехка йоахкар. ХІаьта цу ханара городской модницаш лакха испански ахкараш лелайора. Цхьаккха а тІехдаьккха хІама дацар Фатимай. Ше лархІийта, сий дайта ховра цунна.

ДагадоагІа сона, цкъа Фатимайца лоамашка дахар тхо. Походе педагогически, юртбоахама институтий студенташ, аспиранташ, музыкальни школай дешархой бахабар. Группа йоккха а геттара во кийчъяь а яр. Сеца арадаьлар тхо... Тийрка аьттехьа болча берда йисте гІолла долхар тхо. (цу наькъагІа хІанз цхьаккха а лелац). Армхи яха хий додача чІожен оагІорахьара, Маьттлоама тІа довла лаьрхІадар оаха. Хьалхеташ болча малхага лоам буххьера хьажа безам бар тха. Тхона тІехьа тха рюкзакаш тІайола линейка йоагІар. Лоам тІа тхо довлача хана, тхона «никъ хьеха», аьнна, хьалхабаьннараш наькъах тувлабелар. Из бахьан долаш тха дІахо хьош бола никъ хьалхе а йийцача маршрутагІа а графикагІа а бацар.

ЦІаьхха нийсделар тхо гІашлой наькъа тІа. Шортта, мугІарагІа, лоралуш долхар тхо, каст-каста сеца а сецаш. Цхьан юкъа сецача, фийла хила дезалга чІоагІа хьалхадаьккхар тхона. Нагахьа санна...

Из «нагахьа санна» дукха гоадаланзар. Пианистка йола йоІ наькъа тоатолга тІера яьлар. из ахка яха минот яханзар. ЦІаьхха еннача командах тхо Іохайшар готтигача наькъа тоатолга тІа, хьалха водаш волчун тІехкар хьа а лоацаш. Хьалхеташ болча малхага хьажа кхензар тха, боккъалдар дийцача, лоам бухье 8 саг мара а валанзар. Тхо юха цІа доагІача хана дІаьхача къухье тхо кхаьчача тхона духьала нийсъелар тха леррагІа йоагІа тхо лаха араьнна отряд.

Цу походе цІенхаштта а, фийла а, тешаме а саг хиларах тарра Фатима геттара тІехьа боагІачарна юкъе яр. Перекличка-проверка еча хана отряда «хьалха латтараштa» цун оаз эггара тІехьхьара мара хазацар...

Тхо массава а, студенташ-филологаш, кІезиг - дукха яздеш а, институтски литкружоке тхоай стихаш ешаш а дар, цудухьа, Фатима стихаш язъеш йолга тхона массанена ховш дар. Амма, цун произведенеш кепа а теха, цхьа ший тайпара араьлар, ГІалгІайчен культура истори чухь поэтессас духхьашха гІалгІай ашарий чоалхане боаца мукъам баьккхар музыка хьехаш волча Колесникьков Ефима Александровича, Иштта массехк гІалгІай илли дІаязде вІаштІехьдаьлар Мальсагова Кураза Фатимай. Уж иллеш (текст а ноташ а) 1929 шера ГІалгІай литературни обществос кепа а теха, арахийцар. Цул тІехьагІа; уж цІаьхазза а, 1931 шера, кепатехар, цу хана Фатима педагогически техникуме болх беш яр.

1931 шера, октябрь бетта, студенташ концерташи спектаклаши ийце юрташка ухар. Концерташка Фатимас дІаяздаь хинна иллеш доахар. 1931 шера декабрь бетта Ростове хилар Къулбаседа Кавказе дахаш долча халкъий искусствай олимпиада. Из болхлой клубашка а, искусствай болхлой клубе а дІахьош яр. Олимпиаде дакъа лаьцар нохчий мехкарий хоро, халкъа инструментий оркестро, иллиалархочо Сулейманова, иштта, духьашха городе баьхка болча къоарашой мехкараша.

Рабис яхача клубе хьокхаш художникий балхаш дар. Живописа хьакъехьа хьалхара моттиг яьккхар Ахриев Хьажбийкара. ХІаьтта художествай Ленинградски академи яьккха волча къонача художника Даурбеков ГІаьз - Мохьмада кхоалагІа йола моттиг яьккхар. Жюрес цун ший тайпара йола талант белгалъяьккхар. ХІаьта, художник - самоучка Базоркин Мурад жюрес «деша вахийта», аьнна, соцам бир.

1930 шера институт яьккха волча къонача Мальсагов Дошлакъас гІалгІай халкъа кхолламах лаьца доклад йир, иштта шоай стихаш ешаш болча поэташтен таржамхоштен юкъе цхьа кхалсаг яр — Фатима. Саррахьа «Перелом» яха пьеса яр оттаеш. Йоккхача сага роль ловзаеш яр Фатима. ШоллагІча дийнахьа смотра фрагменташ юкъе а йоалаеш, радиопередача хилар. Газеташа яздора. «...Перелом» яха пьеса г. Орджоникидзеи Назрань яхача поселкеи диазза оттаяь я. Ростове «Перелом» шозза оттаяьй: Олимпиада доакъошхошта лаьрхІа Лендвореце а Горски рабфаке деша багІаш болча лоаманхошта а. Труппана баь бола болх белгал боаккхаш Олимпиаде байракх елар. Пьесе дакъа лоацаш яр шиъ гІалгІай кхалсаг. Фатима Мальсагова царна юкъе белггала яр...».

Ши-кхо шу хьалха Владикавказе хьайийллаяр къонабарий драматически студи. Хьалхара гІалгІай актрисаш — йижарий МальсаговгІар Фатиман Зинаидаи (хІанз Іилмай кандидат), Укурова Тамара (тІехьагІа Нохч-ГІалгІай университета доцент Мальсагова Тонтий Тамара), Котиева Фатима, иштта кхыбараш а бар. Цар дувцачох, къонабарий гІалгІай драматически студе режиссер М. А. Булгаков вар, тІехьагІа цІихеза драматург а прозаик а хилар цох. Спектаклаш гІалгІай меттала мара оттаяцар студес.

Фатима тІатеІІа болх беш яр. Юрташка гІолла чакхъяьнна, иллеш гулде, кхы а дукха хІамаш де лаьрхІа яр из...

Институт чакхъяьккхачул тІехьагІа ши шу доаллаше елар из. Цун говзал цу лоаццача хана ше ма ярра гучаяла таро йолаш яцар. Иштта яздора цу хана 1933 шерара «Библиографически сборника» автора: «Геттара дика йола болхло йоацаш ГІалгІайче ханал хьалха йисар...».

Мальсагова Фатимас язъяь хинна произведенеш дукххача шерашка газеташкеи сборникашкеи кепатташ яр. Кепатехача произведенех цІихезачарех Долакха - Юрта хиннача тІема хетаяь йола «Майра дог», «Котдаьлар вай» яха стихаш я. Уж эрсий меттала яьхар С. Поделкова, М. Слободске.

ГІалгІай а эрсий а меттаех Фатимас ше мехкарий, жералла бисача кхалнаьха, ноаной, иллеш - белхамаш доахар. Ца везача сагага дІаенна, маьре йодаш йолча йиІий йоаца бокъонаш, ший бераш а дита, дІайодача, цхьаккха бокъо йоацача наьна-жерочун бала бувцаш дар уж иллеш. Хьалха хинна, долчох. дарий-теш уж иллеш? Хетаргахьа, хила а мег, дале а. из жанр йиллачарех цаІ я Фатима.

КЪАМАН ГІУЛАКХАШ — МАССАНЕ ЮКЪАРА

Укх деношка КПСС Ленински райкоме гулбеннабар района партийно - боахама актива викалаш, Іилманхой, предприятей, организацей кулгалхой, хьехархой — тайп-тайпарча къамех бола нах.

Къамаша вІаши гІулакхаш леладара культура ювца, из лакхъяра наькъаш лаха, шоайла дагабовла вІашагІкхийттабар уж.

Къамаша вІаши леладеча гІулакхий культура сенах латт, яхача хьакъехьа гулбеннараштa хаттараш а луш, «Гергача истола» гонахьара къамаьл дІадоладир Нохч-ГІалгІай паччахьалкхен университета философе кафедра заведующе А. Д. Яндарова.

Тайп-тайпара уйлаш яр вІашагІкхийттараша хьайийцараш, вІашдухьаленаш а нийслора царна юкъе.

— ХІара къамах мел вола саг декхарийла ва кхыча къамах волчун хьашташ кІоаргга довза, кхетаде. Цхьан къаман гІулакхаца вохкан бала ца хиларо толхаду царна юкъера гІулакхаш, — белгалдаьккхар Грозненски мехкдаьтта института доцента Келигов Мурада.

«Къамаша вІаши леладеча гІулакхий культура лоха хилара бахьанаш хьагучадаха деза, тІаккха мара кхоачамбоацараш дІадоахалургдац» яха уйла яр къамаьла юкъмоттиге хиннар. ХІаьта из нийса уйла а яр. Цунца дувзаденна исторически Іилмай кандидата (ЧИГУ) Бугаев Іабдуллас аьлар: «Массане а чоте лархІа деза доккха е зІамига дар, аьнна доацаш моллагІа а къам этнически единица хилар.

— Шеко йоацаш да цаІ, — белгалдаьккхар исторически Іилмай доктора Нохч-ГІалгІай паччахьалкхен университета проректора И. Р. Лоова, — кхыча къаман истори довзарца, кхетадарца, цунна таргавахарца я вІаши леладеча гІулакхий культура.

ХІара къам ший традицеш, даьй Іаьдалаш, гІулакхаш, истори долаш хилар шеко йоацаш да. Цун иштта ший культура а мотт а ба. Цудухьа из шедар довзарца, дезарца мара цхьаккха гІулакх а нийса дІагІоргдац. «Гергача истола» доакъошхоша дийцар цу хьакъехьа.

Эггара хьалха хІара сагаха, бовза безар ший къаман наьна мотт болгах вай мехка укх тІеххьарча хана мара ма боаггІара кхийттабац. Из бувца эхь хеташ а ца ховш а бараш тахан а тІехьа кІезига бац. ХІаьта ший наьна мотт ца безачун кхыча къаман мотт а гІулакхаш а дезалургдац е довзарг а дац.

Цудухьа, вІашагІкхийттараша цІенхаштта дувцар наьна метта хьакъехьара дош.

Цунца цхьана цига дийцар хІара къам шийца цхьана дахача къаман мотт, истори, традицеш йовзарга кхувдаш ца хуле, къамаш вІаши гаргаухаргдоацилга а цар вІаши гІулакхаш леладара культура лакха хургйоацилга а. Ши мотт ховлга (двуязычи) шинна оагІорахьара ца хилча цхьан каман ше ийша хетаргдолга а.

Къамаша вІаши леладу гІулакхаш ледара хилара бахьанех цаІ социально - экономически базах тийша хилар белгалдаьккхар Іилманхочо А. Багдасаряна.

— Цун овлаш демократически принцип телхаергара хьадоагІаш да, — аьлар цо.

Цул совгІа, Іилманхочо теркам тІабахийтар мехкдаьтта промышленноста болхлошта юкъе моттигерча къамех бола нах кІезига хилара. Цо иштта могадир вай республикерча дешара заведенешка къамаша вІаши гІулакхаш леладара культурах йола спецкурс хьехилга. Промышленни предприятешка, кхыйолча моттигашка цу тайппара хьал хилар а интернациональни доттагІал тоссадалара цо новкъарле еш хилар а. Цудухьа, «Гергача истола» доакъошхоша могадир интернациональни коллективаш вІашагІтохилга. Предприятешка юкъе бувзамаш леладелга.

«Автоспецоборудование» яхача завода директора Л. М. Негинске йовзийтар шоай заводо цу тІехьа Іоаяь опыт.

Цунца цхьана цо белгалдаьккхар, цхьан е вокх къамах ба, яхаш нах балхаш тІа хьежабелга нийса доацилга, моллагІча къамах саг вале а, из цу балхах лоархІавергвоацаш вале хьожаве ца везилга.

Цо аьннар кхы а кІоаргдеш къамаьл хилар зале. Из дар хІара къаман а балхашта хила хьанъ дола нах хьахержилгах, из дош тесса, теркам боацаш, е цхьаннена ловчча бесса ца леладелгах.

ВІашагІкхийттараша юстара дитанзар вай республикерча хатар хиннача наьха дош а. Царна доаггІаш дола ... ца деш, къахетам боацаш моттигаш нийсъенна хиларах дийцар «Промстройматериалы» яхача объединене директора заместителa Мисаилиди Иван Алексеевича. Лакхехьа ма аллара, цо цІаькха а белгалдаьккхар къамашта юкъерча гІулакхашка лоадам боаца хІамаш доацилга. ХІарэ сага культурах, къахетамах, лоацца аьлча, эзделах уж гІулакхаш латтилга.

«Гергача истола» доакъошхой болча Іилманхоша Нохч-ГІалгІай паччахьалкхен университета доценташа З. Хамидовас, Х. Нальгиевас, М. Авхадова корта болаш айдир къаман культура, метта, дегІадара, историе дош.

Цар дийцар кхычахьара тІабаьхкача хьашашта дІагойта кхыметтел цхьа моттиг городе ца хиларах. Цул совгІа, белгалдаьккхар хІара къаман дегІадара хьалаш республике ца хилар. Иштта партийни советски болхлоща цхьа лекци укхаза дахача къамий меттала ешаш ца хилар. Белгалдаьккхар нохчийи гІалгІайи меттала ардувла «Ленинан некъ», «Сердало» яха газеташ кІира кхозза мара ара ца дувларо, къаман меттай политикана новкъарле еш хилар. Иштта кІезига лаьрхІар нохчийи гІалгІайи меттала телестуде еш йола вещани а. ХІара къаман психологи Іомае а йовза а еза, хІаьта моллагІа гІулакх деча юкъе из лархІа а еза, эггара хьалха, къаман самосознани сомаяккха еза, йоахар Іилманхоша.

КПСС Ленински райкома хьалхарча секретара Е. И. Пучкова, къамаьлаш даьча дукххача кхыбараша а белгалдаьккхар экономически оагІонах тийша цу хьакъехьа дукхадар хилар а. из тоаяра дукхагІа низ тІабахийта безилга а.

«Гергача истола» гонахьа дакъа лоацаш хиннача Грозненски № 22 йолча юкъерча школа организатора Гладкова Людмила Владимировнас теркам тІаозаш йола предложенеш елар. Цо аьлар: — Сона нохчийн гІалгІайи традицеш, Іаьдалаш, истори дика хац, из ха таро а кІезига я. Историкаша бакъахьа дар Нохч - ГІалгІайчен бакъдола истори яз а даь, книжкаш арадоахаре, хІаьта иштта дика хургдар телевидене гІолла вайнахьа гІалаш, уж хьабаьнна моттигаш гойтаре, цар историех дувцаре. Геттара бакъахьа дар фольклорни цІейш хуларе, городерча майдашка вайнаха юкъе яьржа спорта яхьаш хуларе.

Дукха дар цу дешай хьакъехьа дийцараш. Цхьаццайола рекомендацеш а тІанийцар вІашагІкхийттараша. Уж яр «Іилма - практикана» яха клуб, школаш кийчъяра базови школа хьакхоллилга, кагирхоцца дукхагІа вІашагІкхетараш, историех, культурах, интернациональни а патриотически а темех читательски конференцеш чакхйоахилга, иштта кхыяраш.

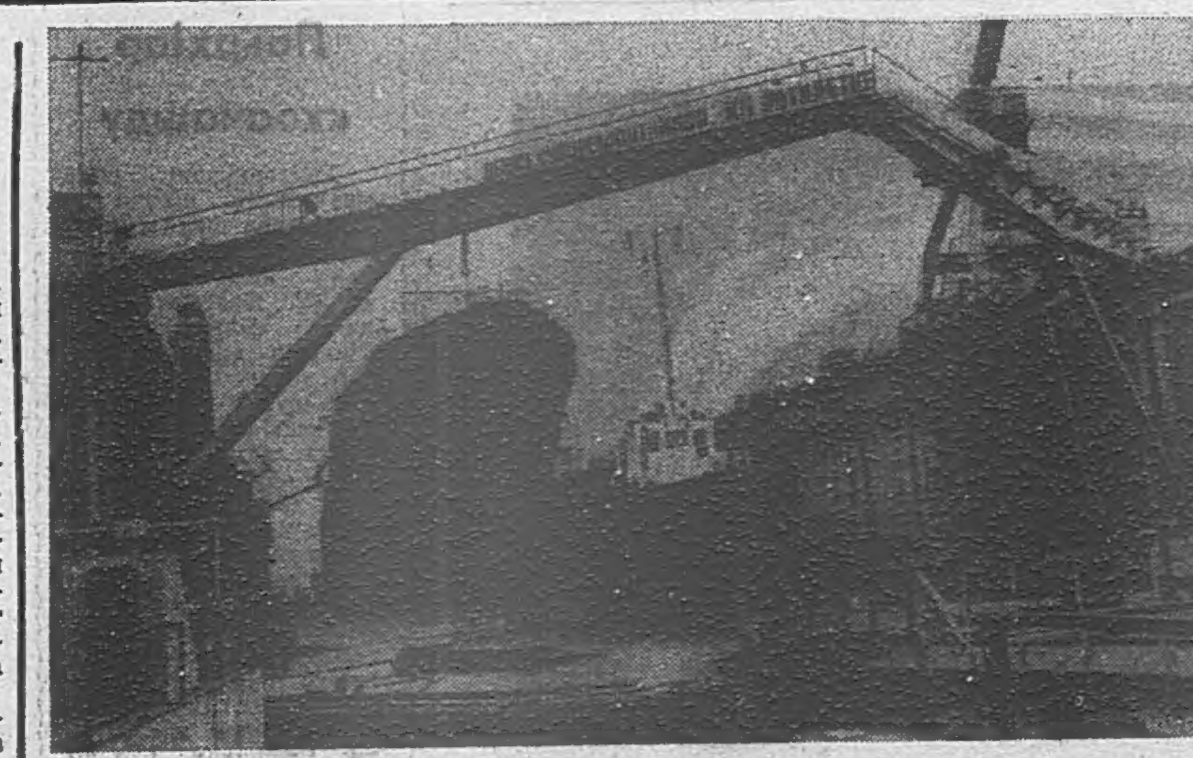

УКРАИНСКИ ССР. СССР 50 шу дизара цІерагІча мехка эггара йоккхагІчарех йолча Ильичевски кемаш тоадеча завода коллективо шоай предприяти арендни подрядагІа болх бе хьаьйцай.

Цул хьалха кемаш тоадераша шин шера хозрасчетагІа болх баьбар. Цо дика хьокхамаш даха таро елар. Масала, къахьегама овсарле лакхийр, арахецаш йолча продукце дикал тоайир. Экономически анализо хьахьекхар предприяте дикка тарораш йолга. ХІанз кемаш тоадераша цхьаьнха гІа баькхар — уж шоай завода бизза бола дай хилар.

Эргайоахаш я кемаш леладерацией СССР фордан флота министерстваца гІулакхаш леладара формаш. Договорага хьежжа Іаьржача форда тІара кемаш леладераша шоай пароходий ремонта ха лоацъярах кемаш тоадерашта нормативни маьхал дикка дукхагІа ахча лу. Из шин оагІонна пайдане да. Масала дийнахьен-буссен дукхха тоннаш мовхьаш кхухьа кема болх ца беш латтача, пароходства 5 эзар совгІа сом зе хул.

Завода коллективо лерхІ шера кхы тІа дукхха тоннаш мовхьаш кхухьа 8 — 10 кема тоаде. Цунга хьежжа даймехка флота доазол дехьа кІезигагІа кемаш тоадайтаргда.

Шоаш хьанийца кемаш лоаццача хана тоадарах укх шера арендатораша кхы тІа 570 эзар сом пайда баьб. Къахьегама коллектива Совета из пайда производство эргаккхара, социально-бытови хьалаш тоадара дІабахийта лерхІ. ХІаьта иштта хІара болхлочун доходаш а лакхлургья.

СУРТА ТІА: завода плавдоке.

И. ПАВЛЕНКО сурт.
ТАСС фотохроника.

ДОАКЪАР КИЙЧДУ

Грозненски района боахамашта юкъе эггара хьалха доакъар кийчде болабеннарех ба «Горячеисточненский» совхоза къахьегамхой. Силос кІоагашка йоллаш ба уж укх деношка.

— Мукх бІаьстан ... дика дегІабоагІалга ховш да, — йоах комбайнера Ю. Эднева. — Агрономически службо яхачох силоса хьакха мегаргболаш ба из хІанз. Цудухьа зехьа ха ца йоаеш доакъар кийчдара болх дІаболабаьб оаха.

Эдиев Ювсапаца цхьана кхай тІа яьхар шоай комбайнаш Бараханов Мувсаси Дадаев Висител. ДукхагІйолча хана шишша норма еш къахьег цар укх деношка.

Силос дІаккхухьача белгалбаьннаб шофераш Хасуханов Сайд-Хьасан, Мусханов Висхан, Идигов Мухьмад, Азиев Абдул. Цар а дикка тІеххьозчашъю шоай планаш.

КІоагашка йолла силос дика е во я хьожаш ба зоотехник Абдулкадыров Заиндин фуражир Эльбукаев Мовлдин. Цар яхачох, гІулакх тІехдика дІадоладеннад. Хьалхара бІаь тоннаш доакъар кийчдаьд совхозо.

М. ГАДАЕВ.

Во тІаккхаьчараш цхьаь бутаргбац

Барт хІана бац?

...Лоамашка во дера март бутт болалуча хана. Лаьтта Іочутакхарах чубаха цІенош а доацаш бисар бІаьш дезалаш. Во тІакхаьчарашта новкъостал дара оарцагІъяьлар паччахьалкхе, еррига Нохч-ГІалгІайче, кхыйола республикаш. Цунах лаьца вай деш газеташ тІара, ладувгІ радио гІолла. Вай хІанз цунах дувцаргдац. Вай хІана дувцаргда, таханарча денга кхаччалца керда цІенош хьалдара цхьаккха таронаш а йоацаш халача хьалашка болча наха ловча балех, Іувшача халонех.

ЗІамигача Варандера нах «Горный воздух» яхача пионерски лагере баха ховшабир. Царна цІенош хьалдара лаьттан участкаш къоастаергья, аьнна, дош деннадар. Цхьабакъда, дош гІулакхаца вІашка дагІац. Цу хана денз кІираш дІанха ца Іеш бетташ дІаухаш латт. ХІанз из иштта нийсдалара бахьанаш лехаргдац вай. Са ала безам ба кхычох.

Лаьтта юххера а хьакъоастадир. НГІАССР Министрий Совета варандинцаш Грозненски районера «Атагинский» яхача совхоза территоре тІа баха ховшабарах йола решени тІанийцар. Райисполкомо доагІаш долча документашта оформлени йир. Цунах чІоагІа гІадбахар Варанды яхача юрта баьха нах.

Йоккхача АтагІена итт километр гаьна Чехкар - ГІала яхача моттиге нах гучабаьлар. Уж законагІа шоашта хьакъоастаяь итт гектар участок екъа болабелар.

— Дала новкъостал довлда вайна, ираз долаш хилда вай керда вахар! — аьлар цхьан къоаночо ше хьалхара загал лаьттах чутохача хана.
рд йьир.

— Вай лоалахой дика хилба, массаза доттагІал гІулакхаш леладе уж ма эшабовлба вайна, — йоахар цунга кхыча керда баха ховшараша. Болх кхехка болабелар. Дехьа - сехьа жагІан гувнаш хьахилар. Цхьабакъда, гІулакх дага а доацаш кхыча бесса дийрзар.

...Іуйре. Йоккхача АтагІара Чехкар - ГІала йолча оагІорахьа дІабодача наькъ тІа дукха легкови, мухь кхухьа автомобилаш, автобусаш, пожарни, милицейски машинаш йолх. Наха цІенош хьалдара хьакъоастаяьча участка ха деш милицейски нарядаш я. Царна дехьа а сехьа а оагІорахьа шоайла дІа-хьа гІар еш бола нах латт. Укхаза хьано фу йоах ховргдоацаш гІар латт.

— Юртахой! Вай лаьтта дІа а денна укхаза баха ховшийтаргбац вай ераш, — цІогІа детт гулбеннараштa юкъера цхьаццабараша.

— Вай лаьтта дехкад! Кхааш ийдечар совхоза даьгІенаш йохкаш латт. Укхазара дІабахийта уж; — йоах боккхагІчарна тІехьа бераша а. — Духхьал укхаза баха ховша санна гІерт уж?

Ха дІа мел йода гІулакх чоалхане дерзаш латт. АтагІара нах кхы а хьатІаухаш ба. ДукхагІчар бе гІажамаш йоахк. Бокхача наха хала юхасецабу лата чугІерташ бола кагий нахи кхалнахен. Милиционераш а уж совцабе гІерташ ба.

Эттар во сурт да. Сулейманов Абубакара чІоагІа нозкъа хетт из иштта нийсденна. Цун дагайох ший вахарера ираза а гІайгІане а хаьнаш. Абубакара лаьтта вахаш яьккхача хана дукха хІама ла дийзад. Из ткъаь иттлагІча шерашка чакхъяьхача репрессей теш хиннав. Иштта цо тІем тІа хало Іайшай, ший халкъ Іодахийтарца бала лайнаб. Къоано хІанз дикка кувгаш тІа ура-латта могаш вац. Из хІанз ший бе йоахкача гІажамашта ІотІавезвенна чІоагІа уйланга ваха маьлхара латт.

— ДегІа тІа цхьа айп даь, е цамогаш волаш инвалид хилар дика хІама дац. цхьабакъда, цул кхерамегІа да дегчу инвалид хилар. — йоах Сулейманова. — Хьажал кІаьнк вай сенга кхаьчад! Фу хулаш латт вайца, вайнахаца. ХьалхагІа вай халкъ иштта мича дар. Мичахьара енай дега Іаьржал? Хьона хац из? Хьо а тхона диканна ца вена хила тарлу? — йоах Абубакара.

— Мишта нийсденнад укхаза укх тайпара чоалхане хьал? — хетт аз воккхача сагага.

— Со се а укханах кхеташ вац. Са-м цІа хьалде а низ мичаб. наха сона новкъостал ца дой. Сона моллагІа фусам мегаргьяр. Лаьтта тхона законагІа доагІаш ма деннадий. Республика правительствос решени а яь. Бакъда. из дош къоастадеш дукха ха яьккхар цар. ХІаьта а из даларах дег тІара баркал хилда царна. Гурахьа сай тхов кІийле хург ма йий яхаш вар со. Тамаш я-кх цунах хІама хуле. Юхебиса низ укхаза ловча халоно а гІайгІано а дІабоаккхаш латт.

Хатар, хиннараш шоаш кердача моттиге иштта во тІазцаргба, аьнна, мотташ бацар. Ховш ма хиллара вай мехка дукххача хана денз чуваха цІа доацаш висачоа массане дег тІара новкъостал деш хиннад. Вайнаха гаьнара баьхка кхыча къамех бола нах а тІехьа тІаэцаш хиннаб. Безаме царех «тІабаьхка» вежарий оалаш шоай тайпан цІераш лела яйташ хиннай. ХІаьта, укхаза нийсденнар нах цец-амагІа боахаш хІама да.

Варанде баьхача наха дезар кхетадеш да. ХІаьта атагинцаш сево корзагІбаьхаб? Малав уж гІажамаш бе а йоахкийта укх кхай тІа боалабаьр? Из хаттар дир аз ший кхийнача къонгаштта юхе латтача цхьа ха яхача АтагІарча кхалсагага.

— Ткъо шу дІаденнад аз совхоза Іурра денз боад къовла баллалца къахьегаш. — аьлар кхалсаго. — Къонгаш хьалкхийнаб. Цар а дезалаш хьахиннаб. ХІаьта, тхо дерригаш а зІамигача цІалгача доахк. еррига участок ялх сотех мара яц. Варандерчарна итт - итт сотех лаьтта тел. Из нийса дац.

Цо дувцар а нийса кхетаде доагІа. Из кхалсаг ший социальни хьала, моттигашка нийсхо ца хилара раьза яц. Из укхаза йоалаяра бахьан а ховш да. Республика кулгалхоша наха шоай нийсхон тІехьа къовсам лоаттбара новкъарле еш йола инструкцеш увттаю. Къаьсттача кулгалхоша юрта бахача нахага бала озийт шоай ханнахьа царна цІенош хьалдара лаьтташ хьа а ца къоастадеш. Из бала хьаІайнаб юрта бахача наьха дегашка. ХІаьта хІанз уж шоай еррига дорхал бехк боацача наха дІаяхийта гІерт.

Цецвоаккхаш да цхьаькха цхьа хІама. Керда лоалахой лелхабе маІанах, кІаьнкаш баьхка ца Іеш мехкарий, ха яха бола кхалнах баьккхаб. Из кхеталуш дац. Вайнаха дукхача хана денз безаме «Нана» оалаш лоархІаш хинна кхалнах. Цар декхар лаьттад цІен че лелаярах. Цар баьккха сардам массаза кхераме лоархІаш а бода оалаш а хиннаб. ХІаьта укхаза кхалнах, «ноаной» шоай къонгаш довна бига гІерташ ба. Из деррига бІаргадайча са укхаза сайна вайзача Сулеймановна тІехьа цІогІа тоха безам отт: «Нах, фу хулаш латт вайх» аьнна. Хьадувла, сабаре хила вай, уйла е вай. Из санна дар тІакхаьчача воашта мишта хетаргдар хьажа вай. Во цхьаннега а хаьтта мича доагІа. ХІаьта вай дийна нах ма дий. Мичад вай гІулакх, денал? Во тІакхаьча аькха а тІехьа саг волча новкъостала ма доагІий.

Бокхача наха дувц, атагинцех массаза «эздий атагІахой» оалар яхаш. Цар мехкахой уж болча культура, гІулакх Іомаде ухар. Тахан фу хиннад шоана атагинцаш? Из бахьан долаш шун къонгий, виІий къонгий наха хьалхашка цІий бала ма безаргбий.

Закон массаза закон хиннад. Цо дІадехараш кхоачашде деза. Республика паччахьалкхено во тІакхачарах зе хиннача наха Йоккхача АтагІен итт километр гаьна итт гектар лаьтта хьакъоастадаьд. Лаьрхха вІашагІъеллача комиссе АтагІара викалаш юкъе а болаш цу юрта бахача нахага дІахайтад законагІа во тІакхаьчача наха моллагІча боахамера 50 гектарага кхоачаш лаьтта хьакъоастаде йиш йолга. Цхьабакъда, нах совца лаьрхІа-м бац. ХІара денца дов кІоарглуш латт. Ховш ма хиллара дикадар кІезига да укхаза.

Сона хьалхашка цхьа хаттар отт: «Нах мичахьа баха безаш ба?». Ха дІайодаш ма латтий. Кастта Іа тІадеча фу де дезаш ба варандинцаш. Атта дац цар вахар тахан а, цар еча гІайгІанна мах баь мал варгва. Уж лагере хІара комнате 7—8 саг ва Іеш, цигача инвалидаш а боккхий бараш а, мехкарий а ба. Укхаза, оалаш ма хиллара, Іовижа а хьалгІатта а йиш яц.

Эпендиев Дени цар даь-да хила мегаргволаш воккха ва. Деткъа шу даьннача сесаго новкъостал а деш цо лард йолла дагахьа яьккхача сангарчу атагинцаша лаьтта чухьекхад. Иштта доазув къоастадеш ІодегІа загалаш хьадоах. Уж укхаза дов де мича баьхкаб.

Кхыча тайпара дувц Йоккхача АтагІа бахача къаьсткъаьстача наха. Цар йоах: «Нагахьа санна, эггара хьалха тхога укхаза даха ховша мегаргдий тхо, аьнна, дехар деш боккхий нах бахкийта хиннабаларе тхо духьала хургдацар. Тхо лархІанзар, тхоца дагабаланзар. ХІанз оаха тхоашта могаш цига цхьаннега а цІенош хьалдайтаргдац».

Законага диллача мишта кхетаде деза из?

Долаш дий цу тайпара закон, малав из кхоачашде дезар?

Дац! Шоашта Іаьдало дІаденнача лаьтта цІенош ма де, яхараш харцлув!

...Делкъа ха яр. ЧехкарГІалара безам боаццаш цІаухар атагинцаш. Из чІоагІа новкъа долаш со а цІавийрзар. Новкъа дар мехкахой барта бахка ца туташ хилар. Кхай йистте ший бе йоахкача гІажамашта ІотІавеззвенна латтар Сулейманов Абубакар. Цо согахьа корта а оагабаь юха а аьлар «Фу хулаш латт вайца вайнах? Са цун дІатІа а ваха са тедеш дІайха дешаш ала безам хилар. Цхьабакъда, дог а чІехка со из де цамогаш цІавера. Согара а шоашкара а даьнна гІалат атагинцаш тоадергхиларах дог тешаш ва со.

Х. БОГАТЫРЕВ,
журналист.

Кооператива бувзамаш чIоагIлуш да

Цхьа шу дизад «Грознефтеоргсинтез» производственни объединенена чуйоагIа «Контакт» яха кооператив. Цо ду электротехнически, сантехнически, гIишлон балхаш. Предприятешта, организацешта гIулакх дань ца Iеш, бахача, наьха заказаш а кхоачашду цо.

Юххьанца дика дIабодацар кердача кооператива болх. Из кхетаде доагIаш а да, хIана аьлча, дукха ниислора организационни халонаш, опыт а яцар, материально-технически Iалашо елга а во вIаштIехьдаьккха дар. Ала йиш яц хIанз укхаза къестае езаш проблемаш яц, аьнна. Цхьабакъда, хьалха из болх бе дIайолаеннача ханаца ниисдича, укхаза дукха хувцамаш хиннад. ДIадахача шера тIеххьарча ялх бетта даьраш миссел балхаш даьд цо укх шера хьалхарча квартале.

Белгалдаккха дезаш да кооперативе къахьегаш бола нах а соахкарчул дукхагIа хилар. ХIанз 60 саг ва укхаза къахьегаш, царех — 40 кооператива член ва, вожаш кхычахьа къахьегаш а болаш, укхаза кIезиг-дукха балхаш деш ба. Болх беш бола нах дукхагIа хиларца дувзаденнадац продукци алсамъялар. Керттерча даькъе из тIакхийттай хьинар кхо ца деш, кооператораша къахьегарах, наха гIулакхаш дара сфера шеръярах, деш дола балхаш тайп-тайпара хилийтарах.

Дукха ха йоаццаш «Контакто» ший филиал хьайийллай Чир-Юртовски цементни заводе, кастта из санна йола филиал хьаеллара договораш кийчдеш я из силикатни изделей завода коллективаца а. ДIахо йодача хана цементни заводе къахьегаш бола нах баха цIеноцш шийна хьатIаэца дага я кооператив. ХIанз цо кийчъеш я ремонтно-механически завода лаьрхIа цIенош хьалде деза площадка а. Кооператораша хьаю дукха плиткаш, бешамашта лаьрхIа йола бордюраш, кхыйола продукци. ХIанз цар кара а ерзаеш, арахеца йолаеш я шлакови блокаш. Шоаш балха тIара мукъа болча хана цар тоаду цу предприятерча металл чакхдоахача участка нийнаш.

— Иштта тха вIаштIехьдаргдар карташ е, решетчати оградаш кийчъе, — аьлар кооператива председатела Михайлов Владимир Ивановича. — Цкъа ше пайда нийца дола, цу гIулакха эша металл лац тхона «Грознефтеоргсинтез» объединене, яхаш, дувц цо дIахо. Тхона тиша аьшк дIалулга а тIадожадаьд объединене кулгалхоша. Из оаха мичара лургда, тхоашта чIоагIа эшаш долча гIулакха а ца тоъаш хилча.

Оаха клиентий заказех хьаь кийча хIамаш царна дIаяхьа йиш йолаш дац тхо транспорт ца хиларах. Кооператораш дог тийша ба объединене кулгалхоша шоашта эшаш йола материалаш хулийтаргхиларах а.

ХIанз «Контакта» болхлой къахьегаш ба массехк объекте. Масала, цхьабараш къахьегаш ба производственно - товарни конторерча ЭЛОУ яхача установкана капитальни ремонт еча. Цхьайола бригадаш болх беш я объединенерча кхыча мехкашкарча специалисташта лаьрхIа йолча гостиницана ремонт еш.

Дукха ха йоаццаш «Контакта» коллективо шийна хьатIаийцад В. И. Ленина цIерагIча культурай техникаи Дворецa парке де дезаш дола балхаш. Парке электрически сердал хургйолаш гIулакх вIаштIехьдаьккхад цо, лостам баь тоаьйй парка территори, хьаьйй берий майда, теннисах ловзара йола моттиг.

— Тхоай парк городе эггара хозагIа, паргIатагIа хилийта лерхI оаха, салоIаш барашта мел эша хьалаш а хургдолаш, — аьлар В. Михайлова.

«Контакта» коллективо халонех бIу ца къожабеш, ха ца къовсаш шийна дагалаттаццдар кхоачашдара йола таронаш лех, цу лостамагIа дика кайоалаш къахьегаш а я из. Наьха хьашташ кхоачашдара сихха оарцагIбоал кооператораш. Укх тIеххьарча хана телевизораш тоае болабеннаб уж. Кооператива членаша шоашта хьатIаийцад брак йолаш хьакхаьча телевизораш тоаелга а. Дукха ха йоаццаш Воронежски телезаводе вахийта хилар кооперативера массехк саг. Цига дийца а дийца чIоагIдаьд, брак йолаш вайцига хьакхаьча телевизораш кооператива коллективо тоаергйолаш.

Уж балхаш деча хьинаре къа а хьегаш, дика толамаш дахарца белгалбаьнна ба кооператива членаш, электрикаш Татносов Валерий, Хайрулов Разиц, Коробков Петр, сантехник Григорян Валерий, сборщик Коренчук Николай, формовщикаш-бетонщикаш Агачев Зняудин, Архипов Владимир, кхыбараш.

«Контакте» къахьегаш бараштa шортта хьабе болх ба, шоаш каралаьцача гIулакха чIоагIа раьза а ба уж. Цар беча балхага хьежжа алапеш а нийду цар. Коллектив чIоагIа барт-цхьоагIо йолаш а я.

З. АЮБОВ.

Дань лерагIа

Бийса йийнха хиннаяле а, Iуйре кхаьла яр. Цхьанне лелхайнча санна, йорт нйца йоагIар морхаш. Бирса къувкъар ди. ЦIаьхха делха доладелар догIа. Цкъа лаьгIлора из, тIакха геттара чIоагIа делхар.

Автобусни остановке гулбенна дукха нах бар. Цхьабараш зонтикашта кIал шоай кортош лочкъадаь латтар, вожаш цхьан метте латта сатем боацаш дIа-хьа ухар.

— ЗIамсаг, хьо ма чIоагIа вошаваьв, цхьа доккха гIулакх ца хилча-м, тахан цIагIара аравала а мегаргвацар, — аьлар юстара лаьттача цхьан воккхача саго.

— Заводе балха отта водаш ва со.

— Фу говзал Iомае воал хьо?

— Слесарь-ремонтник хила ловш ва-кх со. Са да электросварщик ва цу заводе.

— Дань ларах ваха воал хьо. Дика кIант ва. Цхьаболча кагийча наха толаме шоай балха говзал кара а ерзайий, дикка тIехьабут бокхий бараш. Даьра я, ираз долаш зама-м, къастта къоначарна. Дань ларах болх бе вахар, мел сийлахьа гIулакх да...

Из дар 1959-ча шера, аьхкий. Цу хана ше хержача къахьегама наькъа тIа ваьлар из. Къона болхло Грозненски химкомбината центральни ремонтно-механически цехе хьожаву. Вешаевна слесара говзал Iомае аьнна шийна тIалоац хьехамчас Жевайкин Федора.

— КIант болх-м атта бар хержабац Iа, шелал-йIовхал ца лоархIаш, арахьа балхаш де деза вай, — аьнна, Ваха зувш, къамаьл де ваьлар хьехамча.

ДIаухар денош. Ваха массарел хьалха хьавоагIар цехе. Ший балха говзал сихха караерзае ловра цунна.

— ХIай-хIай, иштта лаца доагIа, хир ма дохаделахь, — яхаш хьехамаш дора Федора. Бешаева лаьрххIа ладувгIар, хьехамчас шийга дувцачунга. Юххьанца хала дар, бакъда, дукха ха ялалехь ше дика къахьегамхо хиларах тарра дIашаьрвалар из.

Дань а вийий а толамаш цхьатарра дар. Сийлахь-боккхача Даймехка тIом хилале дикка хьалха вера Вахий да — Сайда республика химически промышленноста гIишлош еча балха. ХIанз санна дукха бацар вайнах цу производстве дакъа лоацаш. Къоначa болхлочунга кулг кховдадир эрсий болхлоша. Цар йовзийтар цунна балха къайленаш, Iомайир слесара, гIишлонхочун, электросварщина говзал. Цул тIехьа дукха шераш дIаихад. Доккхий хувцамаш хиннад вахаре а. Даьна юхе болх беш, цун ларагIа воагIа воI.

ТIехь-тIехьагIа совъювлаш латт Вахий говзал. Духхьалара толамаш даха волавеннав из. «ХIай-хIай, из да хьона гIулакх», аьле, балхах чам болийтар цун хьехамчас.

1962-гIча шера Советски Эскаре гIулакх де вода Ваха. Из новкъа воаккхаш, цун белажа тIа кулг а дилла, аьлар Жевайкина:

— Даймехка децхар дIаденна ваьлча, юха ца воагIаш ма Iелахь.

Чакхдаьлар Советски Эскарера шераш. Къаьстта хоза дар бIаьстан ди. Къаьгта хьежача маьлха зIанараша сийрда яьккхаяр баьццара аре. Оалхазарий ашараш яр самукъане екаш. Дог гIоздаьнна вар Ваха. Ког лаьттах ца кхеташ, цеха наIарга кхаьчар из. Тамашийна деттaлора цун дог, хIанз гургва сона хьехамча Жевайкин а; кхыбола новкъостий а йоахар цо. ЦIаьхха ер цехе чувоаллашехь, цхьатарра хьабийрзар болхлой.

— Джигит, хьавера хьо?— ер да гIулакх. Иштта хила веза кIант! — аьнна, массарел хьалха Вахана мархIа кхийттар Федор.

Цул тIехьагIа дукха ха ялалехьа дикка нараерзаю Вахас ший балха говзал. Толамаш даха волалу из, цу тIа гIолла коллективе а дикка сий доал цун. Дукха ха ялалехьа, цунна тIадулл 2-ча участка слесарно-ремонтни бригада кулгаладар.

— Хьо воккха говзанча а хьинаре а саг хиларах тарра, Iа бригада хьалхарча мугIаре йоаккхаргйолаш санна хет тхона, — аьлар Бешаевга цеха начальника. Вахас дика кхетадора шийна тIадилла гIулакх.

Хьалхарча деношка денз, ший бригадерча новкъостий дегашка бода никъ лаха волалу Бешаев. Массехк шу хьалха аппаратурана химически обработка еш йола агрегат кийчъеш диъ-пхи ди доадора укхаза. Кердадар юкъекхувлар бахьан долаш, дикка лоацйир цу гIулакха йоаеш хинна ха. ХIанз бригадо цхьан дийнахьа бу из болх.

Делкъа ха. ХIаьтта хIама йиа а баьнна, салоIаш багIар болхлой. Газет бе а делла ведда воагIача Осипов Жорий юхь гIоза яр.

— Ваха, оаха даькъала вувц хьо! — хьа совгIаташта кхы а цаI тIакхийттад: Къахьегама Сийлен 3-ча степена орден. Цигга хьатIавера Воронов Виктор а, кхыбола болхлой а. Цар даггара даькъалвир из.

— ДоттагIий, сайна денна совгIат вай массане а юкъара лоархI аз, оаща хьинаре соца цхьана къахьегар бахьан долаш, — аьлар Вахас. Массанена а баркал шоана!

М. КУЗАЕВ.

ВАХАРА ОАГIОНАШ

ЦIЕНА ТIЕХЬЕ КХЕЕ

Укх тIеххьарча хана республике чIоагIа лакхденнад «Сердало» газета сий. ХIана аьлча, газета оагIонаш тIа хьалъийю проблемаш кIоаргга чулоацам болаш я.

Са теркам тIаззар газета тIа 4 мае араьннача «Ийрча гIулакх» яхача статьяс. Цу тIа дувцаш дола гIулакхаш нийрча хиларал совгIа, деррига къаман яхь йохаеш да. «Бераш — вай кхоане» яхача лозунгаща боагIа никъ бац цар лелабер. Массаболча спекулянтий цIагIа дезал ба. ХIаьта, дегIах летача дIададиккха йиш йоацача СПИД-а тара лазар да из кхувш йоагIача тIехьенна. Уж санна долча гIулакхашца нийрчабаьнна нах общественни бувцарал совгIа, царна чIоагIагIа дола таIазар де деза. Бакъда, общественни порядок а закон а лораде декхарийла йола административни органаш, бIарг-са дайча санна, спекулянташта юстарбувлалга цхьа бахьан доацаш ца хилар наха ховш-м да.

Цхьаькха хаттар отт укхаза. Базархоша йохкаш йола хIамаш мел еза я вайна ховш да. ХIаьта, уж нийе вIаштIехьдоалараштa мичахьара доагIа иззал ахча? Масала, цхьан кочах 450—500 сом ма доаккхий. Цхьан кочах доалаш мичад гIулакх, кхы тIа эшараш дIадаьлча а; дезал мабий кхаба безаш.

«Ма кхетийта шоайх у» яхача статья автора Ф. Кариевас доаладу укх тайпара дешаш:

— «Со студентка я. Дукха хул студенташта эшаш, ахархой дезалера хьо хилча хIаьта а, хIана аьлча, алапи нйдеш мичад тхо, стипенди а кIезига мадий».

Из иштта да а да. Амма, «Модай ЦIа» а «бриллиантий выставка» а бIарггo безам болчун Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен университете дIачуваха мара везац. Цхьайолча студенткай гIирс, цхьан ахархочун боахам биллал мах болаш хул. Из деррига дIадаьлча, хургболча хьехархошта цу статья тIа дувцаш дола нравственни у кхийтта даьнна хилча, малагIа тешам ба уж берашта хьеха бахийта. Мел во лазар да из хIанз юкъе даржаш латтар. Сога дилача, массавола хьаьнала саг ара а ваьнна, «оарц дала» яха кхайкарал де дезача кхаьчад вай гIулакх.

Ф. Карневас йоах:

— Уж мел дувцараш паччахьалкхен Iаьдала организашка мара юстардоахалургдолаш а дехкалургдолаш а хIамаш дац. Цхьан даькъе из иштта дале а, деррига а царех тийша дита дагIац. Аз хьалха маалара, органий цхьаьцца бола болхлой юстарбувлилга вайна гуш мадий, шоллагIча оагIорахьа, массане юкъара гIулакх из да. аьнна хет сона. Малав массавар? Дешара заведеней хьехархой, йоазонхой, общественни организацей кулгалхой, дайноаной, кхыча тайпара аьлча, хьаьнала, цIена, принципальни нах. Лирача къовсамо мара дIадоаккхаргдоаца лазар де цу наха — спекулянтех кхийттар.

«Ийрча гIулакхаш» яхача статья тIа хьебу, саг щий хьакъал чура воаккхаш, толхавеш, цун сий доадеш йола наркотикаш а йохкаш, рузкъа гулдеш бола нах. ТIаккха статья авторо хаттар оттаду, «уж санна дола хIамаш леладар мишта лархIа деза», яхаш. Цунах са ала безам бар укх тайпара да.

ДIаяхача шерча замалахьа ховш а ца ховш а карах саг велча, бехке волчунгара пхьа боаккхаш хиннаб. Бакъдар аьлча, тахан вай вахаре вай кхетамца лаьрхIача из чIоагIа зуламе гIулакх да. ХIама гунахьа доацача наха са Iодийхка моттигаш я вайнаха юкъе. Со фу ала гIерт аьлча, нах морально а физически а боабеш болчаргара багIац-теш из пхьа. Наха уж бовзаш хилча, уж гуча ца боахалуш мичий правоохранительни органаш а. Вешта аьлча, паччахьалкхен органаша, доагIа таIазар де мегаций царна. Теха-лета вийнар-м цхьа саг мара мича хул, хIаьта наркотикех базар а еш, рузкъа гулдераша боабеш латтараш-м бIаьщ мабий. Из ецийн къизал?

ДIахо, ший статья тIа Аушевас йоах: «Наьсарен районе хьо дIа мел хьежача моттигашка кхалнах багIа чай, конфеташ, гIаьленаш кхийола дукха хIамилгаш йохкаш. ХIамилгаш, аьна кIаьдде йиш йолаш дац из. Езе «хьазилгий шура» а я цигарча базархошка йохкаш. Из спекуляци хинна а Iац. Из да торговле болхоша спекулянташца цхьана наьха багара кхача баккхар. Складашка долаш дола кхачан товараш тикашка эцархошта доацаш хилча, спекулянташка мара, мича ух уж? Торговле болхлошка Iа дIахаьттача, цар оал. Москвера товар да из. Тешшаме да — кортош кIайденна бокхий нах — скепулянташ, даьтта, шекар, чай, гIаьленаш нийе Москве ца ухалга.

Цар никъ цаI мара бац... Сомах юхь а сий а дохка кийча болчар тела хургда-кх царна уж товараш. Къа да шоаш мел йоаккхача хана хьаьнала къахьегаш а хинна, тахан цхьацца бахьанашца низах а беха, боккха хиннача дийнахьа уж санна болча къизача наха цар багара, кхыметтел, даар доаккхаш хилча. 500 сома маьха кочамаши бриллианташи доацаш-м Iелургбар нах, коч-м кIада яр а мегаргъяр тIаювха. Хала да, массанена а цхьатарра лаьрхIа паччахьалкхено хьалуш йола кхачан продукташ нахага дIа ца кхачийтар. Масала, вайна ховш махиллара, талонех дохкаш дола шекар бутт бовлцца тикашка хила дезалга ховш да. Талонаш ший тайпара гаранти я. Амма, тхо долча уж гIулакхаш кхыча тайпара да. Бутт болалушше, хьалхарча кхаь дийнахьа цхьацца бахьанех шекар хьа а ца эцаш дисача, дуккхача берий дай-ноаной бутт бовлцца шекар а доацаш багIа безача хьале отт. Бахьан цаI да — мах беш латтачар шоашта пайда эцар духьа из юстардоаккх. Мичча хана 65 сом е 70 сом галех дIаделча карара эца шекар корадоагIа. Кхыча, наха цIагIа эшаш долча товараштара гIулакх а цу тайпарча хьале да. Укхаза хаттар да: мичахьа хьеж моттигерча Советий викалаш? Цу даькъе фу деш я БХСС органаш? Наха санна царна а гаций из? Уж негативни гIулакхаш шоашта гушше, уж багIара «бахьан» а довзаш хургда-кх.

Цу дерригнена а бехке вар къоасталургволаш дац эттa гIулакх, бехке массавар а ва. «Бий бизза» ахча эцача хIамах спекулянта дIа а дале, кхы тIехьара тIа баркал а аьле, вай дIадолхаш хилча, эхь дайнача сага кхы фу эш?

Ф. Кариевас ма аллара, вай уж хIамаш спекулянташкара хьа ца нийоре, ергьярий цар из базар? Яцар. ХIаьта ала доагIа, негативни гIулакхаш леладечарна вай дика новкъостий да, аьнна.

Принципальни, лира къовсам негативни мел долча гIулакхашца еррига общественносто лелабеш ца хилча, деций из царна новкъостал вай деш хилар?

Цхьаккха дича а со кхеташ яц, исташта уллув, кхалнаьха чухьдувхаду барзкъаш бе я доахкаш, дегIа наж санна чIоагIа бола, кагийнах базара коа латтарах. Уж бIаргабайча сона эггара хьалха дагадох, къа-яI шуга маьре баха безача мехкарий, ма эсала а ма кIезига а да-кх шо, аьле. ТIаккха кхы мишта хул къонах сий дайча? Деций «ираз» иштта кIантий кхебеча ноаной?

Вай вахаре унахцIено лораяра керттера гаранти — профилактика я. Унах лораелащ тIехье.

Э. АХРИЕВА,
ЦIеннана.

ШОАНА ФУ ХЕТ

Са хана, вайнаха юкъе леладе чIоагIа во лоархIаш хинна гIулакхаш тахан къонабарий вахаре шерра даржаш латташ бIарга а гуш, боарам боацаш новкъа да сона.

ХIанз се дувца йоаллар сона дагадехар «Сердало» газета тIа «Ийрча гIулакх» яха статья айса йийшача. ЧIоагIа дика а хийттар сона цу тIа дувцача гIулакхашта духьала мехкарий, кагий нах, къона ноаной, хилар. ХIана аьлча, вахар дIахо дIадахьа дезараш уж ба.

Баьцадаараш эца дагахьа тика тIа яхар со. Тика хьалхашка гулбенна латтача наха юкъе айенна гIар яр никкха. ДIахьежача, вIаши тIехтохамаш а деш, лата кийча йолаш кхо кхалсаг яр.

— Шо бахьан долаш хIама эца вIаштIехьдалац укхаза цхьанне, — яхаш, цIий а енна, чугIертар царех цаI.

— Из бакъдац, тха Iаьдаларга уж санна дола гIулакхаш леладар эхь долаш хIама да, — йоахар вокхо. — Цига вIаши тIехтохамаш а хилар тайп - тайпарча наьха. Иштта, кхы дIахо а хьатIа мел кхаьчачо цхьаьца дош юкъе а кхоссаш, вIаши безбеш бар кхалнах. Бувцача меттах а сибатах а хоалора уж цхьан къамах нах боацилга. Хиннар фуд, аьнна, дIатехкхача, гучадаьннар укх тайпара дар.

Хохаш бохка юртара хьеначa кхалсагагара беррига хох 80 кепигах хьа а нийца, кхы гаьна а ца йоалаш, шишша сомах юхабохка дIаэтта латташ цхьа кхалсаг яр.

Из мара дий хиннар, дувца хIама дац из, аьнна, хеталургда цхьабараштa. Цкъадале, цу дийнахьа цига мел хиннача сага безам, бохабир цо даьчо. Иштта шоашта болча пайдан мара кхы дIахо кIоаргагIа уйла ца еча наха къамашта юкъера безам бохабу. ЗIамигача гIулакхех хьахул доккхадар.

Вай республике, дуккхача хана денз, эггара халагIча хана а сискала чIегилг вIаши екъаш хьабаьхкаб тайп-тайпарча къамех бола нах, йижарий, вежарий санна, вIаши барт болаш баьхаб, бахаш а ба. ХIаьта из безам а наха юкъера гIулакх а ца дохийта хьажа веза массавар а. Вай обществона юкъе цхьа лостам ца хилча дох гIулакх. Из лостам бе декхарийла бараш, тхьайсача санна мара, цу хьакъехьа меттахьа боалаш бац.

Юрта бахача наха шоай коа бешамаш лелаю, тайп-тайпара сомий гаьнаш дIайогI, баьцадаараши иштта ялатн дIадув. Паччахьалкхено бахача наха боахам лелабе шерра бокъо ялар бахьан долаш, городе бахаш болчарна дикка новкъостал хул. хIана аьлча, дезала совлен дола баьцадаараш, сом, ялат, коа тIера оалхазараш дохка хьадахь цар городе. Бакъда, хьа-м кхачийтац уж мозий санна лелаш болча спекулянташа. Циггара дIайолалу политика. Лоадам боацаш хIама да, аьнна, дита йиш яц цу тайпара гIулакх. Вайна хьокхам ба, зуламхошкара дIадола а денна, боккхача къовсам тIа даьнна, эрмалоштен азербайджанаштен юкъе латтар. ХIаьта тахан, вай мехка массадолча адамашка кхаьчаб из бала.

Са дезал ба, сона лов уж морально а нравственни а цIена бахийта. Из ларал совгIа, фуд Iа даьр? — аьнна хаттар отта а тарлу. Сай хьаькъал а низ а дIакхоачача, наьнагара боагIа кхетам сай дезала бала хьежай со. Наьха бале, ара ула кхерилг а чубайтабац, бегашта, наха деза дола дош а алийтадац сай дезалхошка. Массаза а къамашта юкъе машар хила безилга хьалха даьхад.

Со цецъювлаш, са кхетамца ца тарлуш цхьаькха да. Кагий кхалнах, къаьстта мехкарий, эца-йохка дIа а хийца багIача даьйх-ноаноех чIоагIа цецъювл со. ЙоI кизга да, дехача меттаоттарг а доацаш. Кхерац-теш нана из дохар?

ДIаяхача ширача замалахьа хинна негативни гIулакхаш дувцаш къамаьлаш хоз сона. Хила а хиннад цу хана цхьацца, къаьстта кхалсаг кIезигъеш хIамаш. Уж дIадаьннад, шерра никъ беннаб хIанз хIаранена. Шоашта бенна сийрда никъ, сийрда дIабахьа ца ховча баьннаб цхьабола кхалнах.

Ала доагIа, цу хана дукха сий долаш хинна хIамаш тахан юкъера дIададьнналга. Аз доаладергда цхьа масал.

17 шу даьнна яр со. ВIарччача дийнахьа, кулгашца барзкъаш дутташ а яьлла, уж хьал а ца охкаш ягIа йийзар са лил эца базар тIа вахийта саг воацаш. ЙоI базар тIа яхар чIоаггIа эхь долаш хIама дар цу хана, хIама йохка-м мишта гIоргвар цига.

Мичча хана а моллагIча къамий а хоза хиннар, пайдане дар, эздий дар хьа а эцаш, цIена дIадахьа деза вахар. ТIаккха бувларгбац къамашта юкъе къовсам, хургьяц наха юкъе эгIазло, цунца тоалургда вахар. Барт боацача дезала цIаккха а хиннадац сий, рузкъа. Хьанна эш сий доадаь вIашагIтеха рузкъа? Аз хьалха йийцача, хохаш дIабихьача, къоначa кхалсага хайрий-теш ше бахьан мел моральни зулам даьлар наха. Хайна хургдац, хIана аьлча, ше хохех совдаьккхача 1 сомахи 20 кепигахи дехкад цо ший сий а къаман яхь а. Иштта кхеяьй из.

«Ийрча гIулакх» яхача статья тIа авторо хьалъийю проблемаш кIоаргга чулоацам болаш я. ший ханна айянь а я.

Цу гIулакха массавар оарцагIвала веза аьнна, хет сона. Дика хургдар, хIаране цунах шийна хетар оаларе.

М. УЖАХОВА,
Грозняра пенсионерка.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

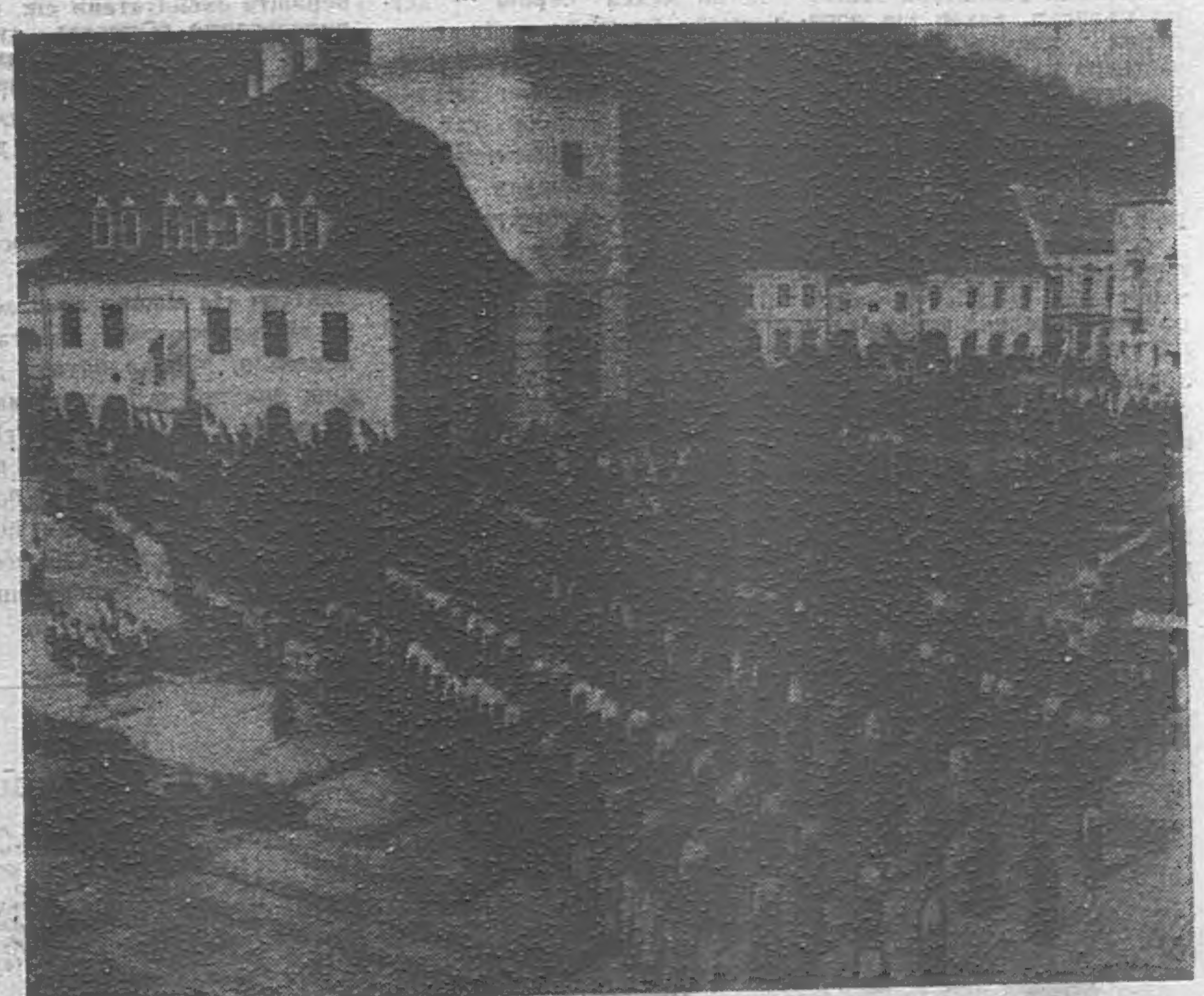

СРР. «Румыне илли» яхача къаман фестивале дакъа лоацаш пхи миллион гаргга саг-исполнитель вар. Из фестиваль хIара шера хул 1976 шера денз, хIаьта мехка чIоагIа къердаш а я из. Фестивало керда таланташ хьагучайоах, тайп-тайпарча доакъошка берригача профессиональни а любительски а автораша дакъа лоацилга Iалашду: литературе, музыке, живописе, кинематографе, кхычахьа.

СУРТА ТIА: фестивала доакъошхо — Брашов яхача городера художественни коллектив.

Аджерпресс—ТАСС сурт.

ТАХАН—БЕРАШ ЛОРАДАРА ДУНЕН ХАЛКЪАШТА ЮКЪЕРА ДИ

СУРТА ТIА: ер Iарбий кIаьнк израильски оккупанташ тIабаьхкача хана човнаш яь ва.

АП—ТАСС фотосурт.

Цхьана билла беза керда никъ

Дукхача хана денз оалаш да, торговле массаза политикал хьалха йода, - аьле. Из бакъдеш да укх тIеххьарча шерашка советско-китайски экономически а торгови а бувзамаш толаме дегIаахар. Къаьстта сиха уж бувзамаш дегIааха доладелар 1986—1988 шерашка, цунца Китая арахьарча торговле Советски Союза пхелагIа моттиг яьккхар, дIадахача шера КНР-ан СССР-ан юкъера торгови гIулакхий юкъара боарам 4,1 миллирад швейцарски франкага кхаьчар.

Вай мехкий торговле структура цхьатарра бокъонаш йолаш а шинна мехка цхьатарра пайдане а яр. Шин мехка ах экспорт бийдалахен юххьанцарча продуктехен латт, хIаьта вож 50 процент нийгача, текстильни, машинашъеча промышленноста изделеш дIа-хьа хувцарах. Керда никъ хьабелл СССР-ан КНР-ан юкъера торговле боарам дIахо алсамбаккха лерхIаш Москве укх шера марте кулгаш яздаьча протокола.

Укх этапе вай КНР-ра торговле кхаь лоархIамерча моментаца белгала я. Цкъадале правительства юкъерча соглашенеша торговле стабильно дегIакхувлара правови кIийле хьаьйй. ШоллагI - дале, чIоагIлуш латт цун дукха лостамаш а наькъаш а дола структура. ДIадахача шера СССР доазон юххерча торговлес Хэйлунцзян, Цзилинь, Чура Монголи, Синьцзян яхача китайски провинцешца, автономни районашца баьча маьхий боарам бархI бIаь миллион швейцарски франкага кхаьчар. Торговле цу тайпара доазон юхерча городашка, поселкашка леладеча зIамигача гIулакхашца дегIаух. Юххера а экономически вIаши леладеча гIулакхий а торговле а формаш шеръе лаьрхIад.

Товараш дIа-хьа хувцаш духхьалара деладу бувзамаш цхьан предприятеш, подрядагIа гIишлон объекташ хьаяро, къахьегама гIулакхаш даро тIехьашка доакхкхаш латт. Цхьана, Москве китайски кухне ресторанеи Харбине эрсий кухне ресторанеи хьаяра соглашени кхоачашъеш я. ХIанз дIа-хьа дувцаш да вIашагIъяьча капиталах КНР-е целлюлоза переработка яра заводеи Советски Союзе термосаш арахецара йола фабрикеи хьелга. ОагIонаш консультацеш еш я Китаяга подрядагIа гостиница, шоссе, доазон юхера Забайкальскера, Гродековера вокзалаш хьаяйтарах. Хэйлунцзян яхача провинцера ахархой баьцадаараш леладерий группа советски гаьнармалхбоален районе хьакхаьчай, цига цар бахчеви культураш, баьцадаараш хьалхедергда.

Цунца цхьана Пенине лакхерча боараме хиннача вIашагIкхетаре М. С. Горбачева дийцар гаргарча хана шин мехка хьашташка хьежжа бийдал, промышленни товараш дIа-хьа хувцара, энергетически мощносташ хьаяра гIо дара санна йолча традиционни сферашкара денз хIанзарча кхетамга диллача эггара хIанзарча разработкай областашка дикагIйола технологи юкъейоаларга кхачалца дола советско-китайски экономически бувзамаш дикка дегIакхувлалга Iалашдара йолча таронех.

Китайски общественноста викалашца вIашагIкхийттача хана советски кулгалхочо белгалдаьккхар, торговле шеръярца цхьана предприятеша, конструкторски бюроша, Iилма-тохкама институташа шоайла духьалара бувзамаш оттадаь, кхоалагIча мехко а дакъа а лоацаш, цхьана фирмаш, производстваш хьае дIаболалоре из дика дар, аьнна.

Пекине баха кийчлуш советски специалисташа аьлар, советско - китайски вIаши леладеча гIулакхий пайдане сфера хургьяр «коачача кIора» транспортировка лаьрхIа трубопроводаш хьаяр — из дунен тайп-тайпарча специалистий теркам тIаозаш бола хIанзара энергетика дегIакхувлара пайданегIа лоархIаш бола лостам ба.

Практико хьахьекхар, торговий отношенеш дегIакхувлара транспортни таронаша новкъарле елга. Цудухьа пайдане хургба цхьана Китаера Европе хьачу буллаш бола керда «даьре никъ» Пекин — Урумчи — Алма-Ата — Москва, яха машинникъ, из гаргарча шерашка Iабилла бала безаш ба.

Советски Союза гIулакхера бувзамаш дегIакхувлара йола цIенхаштта резерв лоархI регионаш дуккхача хана шоайла вIаши гIулакхаш леладар: Советски Гаьнара Малхбоаленеи. СибарегIенеи краяш а областаш а къулбаседа - малхбоален Китая провинцешца гIулакхаш леладу, Казахстано, Юкъерча Азе советски республикаша къулбаседа - малхбузен Китая провинцешцеи автономни районашцеи.

ХIаьта советски кулгалхошта хетачох советско-китайски торгово-экономически бувзамаш кхы а кIоаргдергда, шердергда чакхъяккха лерхIача юкъараазиатски экономически интеграце процесса. Тахан кхо миллиард саг вахача азиатско-тихоокеански регионa кхоач 60 процент гаргга дунен индустриальни продукташен дунен торговле кхоалагIа дакъен.

Советски Iилманхоша а специалисташа а боккха теркам тIабахийта анализ ю китайски йийллача экономически политика опыта, уж хIанз СССР-е цхьан гIулакхаш леладара зонаш, цу даькъе КНР-ца доазув долаш ядача районашка, хьаяра гIулакх къоастадеш ба.

Шеко а йоацаш ала йиш я уж еррига проекташ кхоачашъяра хьакъехьа цхьана беча балхо кхы а чIоагIагIа вIаши гIулакхаш леладара, кхотабара дувцачох, шоайла дIа-хьа кхетора хьал хьакхолл, аьнна.

Пекин—Москва.

Владимир МИЛЮТЕНКО.

АПН спец. корр.